

**YRITTÄJYYDESTÄ JA YRITTÄJÄMÄISESTÄ
TOIMINNASTA**

Hannu Niittykangas

**N:O 368 / 2011
WORKING PAPER**

**Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu
P.O. Box 35, 40014 University of Jyväskylä
Tel. +358 (0)40-5767793
Telecopier +358 (0)14-617 194
ISBN 978-951-39-4398-1
ISSN 1799-3040
Jyväskylä 2011**

Hannu Niittykangas Im Memoriam
22.8.1950 – 24.3.2011

YRITTÄJYYDESTÄ JA YRITTÄJÄMÄISESTÄ TOIMINNASTA

Hannu Niittykangas¹

Olen kirjoittanut tämän puheenvuoron itselleni "muistilapuksi". Sen lähtökohtana ovat Johan Laguksen yhäti ajankohtaiset ajatukset aluekehityksen ja -kehittämisen tärkeistä asioista. Tavoitteenani on näistä ajatuksista lähtien ymmärtää suomalaisen yrittäjyyden tarinaa. Miten kehittämisajatukset ja ajan tapahtumat kiinnittyvät toisiinsa ja kansainväliseen kehitykseen, ja minkälaisella viiveellä? Kiinnostukseni kohteena ovat myös yrittäjyyden suurien nimien vaikutus suomalaiseen keskusteluun. Liian usein suurten nimien kuten Cantillonin, Sayn, Hayekin tai Schumpeterin ajatuksia ei edes tunneta, vaan keskusteluissa siirrytään suoraan tämän päivän suomalaiseen arkeen. Kuitenkin voisi ajatella, että suurten nimien ja oman taloushistoriamme yhdistäminen voisivat avartaa meidän itse kunkin ajattelua yrittäjyydestä. Ainakin se voisi opettaa nöyryyttä.

Pienenä maailman laidalla olevana maana olemme valtavirtaan sopeutuja, jolle kansainvälisyys on elinehto. Tärkeää on se, kuinka kilpailukykyisiä suomalaiset yritykset ovat kansainvälisillä areenoilla, ja se, että mahdollisimman moni suomalaisyritys toimisi talouden kasvualoilla. Lisäksi voi toivoa, että Suomi houkuttaisi ulkomaisia investointeja ja saisi näin ulkopuolelta tukea pyrkimyksilleen. Institutionaaliset innovaatiot ovat yrittäjyyden näkökulmasta välttämättömiä. Rakenteiden ja toimintatapojen tulee olla aikaan sopivat. Tarkastelun anti on myös havainnossa, että yrittäjyyden ja yrittäjämäisen toiminnan käsitteiden pohdinta ei ehkä sittenkään ole turhanaikaista saivartelua.

Avainsanat: yrittäjyys, aluekehitys, alueellinen kehittäminen, yrittäjyysajattelu, yrittäjyyden edistäminen

¹ Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu, PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto. Kiitän Kari Karjalasta saamistani kommentteista. Hän kiinnitti huomiota siihen, että Max Weberin protestanttista etiikkaa ja yrittäjyyttä koskevat näkemykset olisivat ehkä ansainneet huomiota, samoin sosiologian, psykologian ja johtamisen alueilla esimerkiksi Kets de Vriesin ja Granovetterin ajatukset.

TAUSTA JA TAVOITTEET

Yrittäjyyttä koskeva keskustelu on vilkasta ja monipuolista, mutta samalla myös kovin sirpaleista. Tavan takaa huomaamme itse olevamme tilanteessa, jossa oma ajattelu vaatii uudelleenarviointia. Usein joudumme myös tilanteeseen, jossa yksittäisiä havaintoja ei ole mahdollista sijoittaa edes uudistettuun ajattelun malliimme. Havainnot on jätettävä odottamaan sopivaa hetkeä tullakseen prosessoiduiksi. Sillanrakennustakin tarvitaan jatkuvasti – asioiden ja ilmiöiden välillä, mutta myös ajassa tapahtuneen kehityksen ymmärtämiksi. Kohdallani yksi tällainen on jo pitkään ollut Johan Laguksen² (1756) akateeminen opinnäyte ”*Ajatuksia talouselämän kohentamiseksi Karjalassa*”.

Kuinka on mahdollista, että 250 vuotta sitten esitetyt ajatukset tuntuvat edelleen ajankohtaisilta ja tärkeiltä? Ovatko ne olleet aikanaan todella niin edistyksellisiä kuin miltä ne nyt näyttävät, vai eikö viimeisten 250 vuoden aikana tapahtunut kehitys loppujen lopuksi olekaan ollut niin mullistava kuin kuivittelemme? Onko alueellisessa kehittämisessä kysymys sellaisesta arjen toiminnasta, johon ajan ilmiöt eivät juuri vaikuta? Laguksen tutkimus on monia ajatuksia kirvoittava. Sen voidaan katsoa yleisemminkin heijastavan aikansa tiedeyhteisön ajattelua. Pyrin seuraavassa kertomaan itselleni, minkälaista polkua olemme Laguksen ajoista kulkeneet tähän päivään. Tavoitteenani on ymmärtää maailmaa, josta Laguksen ajatukset nousevat, sekä kehitystä, joka viimeisten 250 vuoden aikana on tapahtunut. Näkökulmani on yrittäjyyden näkökulma.

Yrittäjyyden olemuksesta

Yrittäjyyden näkökulma edellyttää yrittäjyyden käsitteen määrittelyä.³ Voimme Landströmin (2005, 8-11) tapaan tukeutua yrittäjän ja yrittäjyyden käsitteisiin siinä merkityksessä kuin ne tässä ajassa tyypillisesti ymmärrämme. Yrittäjyys ja liiketoiminta samaistuvat käsitteinä toisiinsa. Yrittäjä (entrepreneur) on alun alkaen ranskankielinen sana, joka löytyy ensimmäisen kerran vuoden 1437 sanakirjasta. Kolmes-

² Helsingin yliopisto, ylioppilasmatrikkeli 1640-1852: ”16.2.1749 **Johan Lagus**. * Kesälähdellä 16.10.1733. Vht: Kesälähdän kirkkoherra *Johan Lagus* (yo 1725, † 1735) ja *Elisabet Berner* tämän 2. avioliitossa. Porvoon lukion oppilas 17.3.1746 – 12.1748. Ylioppilas Turussa 16.2.1749 [*Lagus*] *Joh. Joh Vib* _ 424. Nimi on kopioitu Albumista v. 1786 Viipurilaisen osakunnan matrikkeliin [1748/49] *Johannes Joh:s Lagus*. | *Pastor in Idensalmi*. Respondentti 7.12.1754 pro exercitio, pr. *Pehr Kalm*. Respondentti 22.6.1756 pro gradu, pr. *Johan Kraftman*. FM 2.8.1757. TT h.c. Uppsalassa 1.11.1800. – Loviisan pedagogion vt. kollega 1756, vakinainen 1758. Konrehtorin arvonimi 1758. Loviisan triviaalikoulun konrehtori 1760, rehtori 1769. Iisalmen kirkkoherra 1771. Rovasti 1776. Vt. lääninrovasti 1796, vakinainen 1801. Valtiopäivämies 1789, 1792 (ei ehtinyt perille matkavaikeuksien takia) ja 1800. † Iisalmella 3.4.1806.”

³ Laukkasen (2005, 14-15) mukaan yrittäjyyden käsitteelle voidaan antaa tässä ajassa ainakin kuusi tulkintaa: (1) yrittäjyys on yksilön tai yhteisön tiettyjä ominaisuuksia, piirteitä, kokemuksia, tietämystä, asenteita, uskomuksia, motiiveja tai aikeita; (2) yrittäjyys on yksilön tai yhteisön ”yrittämistä” käyttäytymistä; (3) yrittäjyys on liiketoimintaa; (4) yrittäjyys on yritysten syntymistä ja perustantaa, joskus esiasteita kuten perustamisaikomuksia ja -toimia; (5) yrittäjyys on pienten ja keskisuurten yritysten sekä itsensä työllistämisen yleisyyttä taloudessa; sekä (6) yrittäjyys on talouden yleistä innovaatiokykyä tai teknologista tasoa

ta annetusta merkityksestä yleisimmällä viitataan henkilöön, joka on aktiivinen ja saa jotakin aikaan. Landström (emt., 8) viittaa ranskalaistutkijoihin, joiden mukaan yrittäjän käsite liitettiin aiemmin, keskiajalla, usein säälimättömiin sodankaltaisiin toimiin. 1700-luvun alussa yrittäjään ryhdyttiin yhdistämään riskin ottamisen elementti. Yksilölähtöinen näkemys oli vahva jo tuolloin ja elää edelleen vahvana yrittäjyydestä esitetyissä määritelmässä (esim. Landström 2005, 10-11; Gartner 1990; Hornaday 1982).

Tavanomaisesta (esim. Landström 2005, 10-11; Niittykangas 2003, 17-24) poikkeavalle tulkinnalle olisi tässä yhteydessä kysyntää. Yksi mahdollisuus on pohtia yrittäjyyttä yhteiskunnallisena ilmiönä ja pyrkiä tätä kautta tunnistamaan sen juuret. Tällöin meidän pitää löytää vastaus ainakin kahteen kysymykseen: mikä on yrittäjyyden merkitys koko talouden näkökulmasta ja mitkä tekijät ovat luonteenomaisia yrittäjämäiselle toiminnalle.^{4 5}

Koko talouden näkökulmasta muutos on yrittäjyysajattelun ytimessä, samoin vaurauden luominen. Lisäksi monien tapaan Ronstadt (1984) ja Audretsch (2002) tulkitsevat yrittäjyyden prosessiksi: "*Entrepreneurship is the dynamic process of creating incremental wealth. This wealth is created by individuals who assume the major risks in terms of equity, time, and/or career commitment of providing value for some product or service. The product or service itself may or may not be new or unique but value must somewhat be infused by the entrepreneur by securing and allocating the necessary skills and resources.*" (Ronstadt 1984, 28) "... entrepreneurship is about change, just as entrepreneurs are agents of change; entrepreneurship is about the process of change." (Audretsch 2002, 2-3). Näkemys tulee lähelle evolutionaarisen taloustieteen ideaa, jonka mukaan epätasapaino on luova tila, tasapaino taas urautumista, veltostumista ja muuttumattomuutta (Mannermaa 2005; myös Casson & Godley 2005). Vakaus ja ennustettavuus johtavat helposti olemassa olevien rakenteiden vahvistumiseen ja keskittymiseen. Luonnollisesti murrokset ja vakaan kehityksen vaiheet limittyvät toisiinsa.

Mitkä tekijät ovat sitten luonteenomaisia yrittäjämäiselle käyttäytymiselle? Kysymys voisi olla kahdesta asiasta, jotka molemmat ovat läsnä yrittäjän työssä. Bygraven (1994, 2) tapaan voidaan korostaa liiketoiminnan mahdollisuuksien havaitsemista ja niiden hyödyntämistä vuorovaikutteisena prosessina: "*An entrepreneur is someone who perceives an opportunity and creates an organization to pursue it. The entrepreneurial process involves all the functions, activities, and actions associated with perceiving opportunities and creating organizations to pursue them.*"⁶

⁴ Vallitseva talousoppimme, neoklassinen taloustiede, perustuu täydellisen kilpailun ideaalille riippumatta siitä, mihin kohtaan talousoppia itsemme asemoimme – oikealle, vasemmalle vai johonkin muuhun kohtaan. Uskomme toimivien markkinoiden hyvää tuottavaan vaikutukseen. Markkinoiden tuottaman informaation pohjalta yritykset tekevät tuotantopäätöksensä ja kuluttajat kulutus päätöksensä. Yrittäjyys liiketoimintana on keskeinen osa markkinoiden toimintaa.

⁵ Yrittäjämäinen (entrepreneurial) määreenä on mielenkiintoinen ja moniselitteinen. Google-hakukone antaa sanalle 17,7 miljoonaa osumaa (31.10.2006). Useimmiten käsite esiintyy seuraavissa yhteyksissä: entrepreneurial skills (789 000 osumaa), entrepreneurial leadership (322 000 osumaa), entrepreneurial business (301 000 osumaa) ja entrepreneurial management (262 000 osumaa).

⁶ Yrittäjyydelle prosessina on annettavissa myös toinen tulkinta (Landström 2005, 19-20), erityisesti kun yrittäjyydelle pyritään löytämään oma identiteetti kauppatieteellisessä yhteisössä. Sha-

Mahdollisuuksien hyödyntäminen edellyttää liiketoimintaosaamista (esim. Näsi & Neilimo 2006). Kysymys on osaamisesta, joka mahdollistaa selviytymisen perinteisistä liikkeenjohdon tehtävistä: suunnittelusta, organisoinnista ja valvonnasta. Hieman toisesta näkökulmasta liikkeenjohdon tehtävänä voidaan sanoa olevan suunnan näyttäminen, aloitteellisuus valitussa suunnassa sekä kyky saada toiset mukaan toimintaan. Kysymys on myös yrittäjästä henkilönä, hänen temperamentistaan ja yksilöllisistä luonteenpiirteistään. Lisäksi kehityksen ja kasvun edellytys on kyky oppia toimimaan epävarmassa ympäristössä, kyky nauttia yrittäjämäisestä elämäntavasta. Hieman epämuodikkaasti voisi sanoa, että yrittäjä on oman yrityksensä tärkein resurssi. Epämuodikasta on myös väittää, että yrittäjäosaaminen on jostain enemmän kuin liiketoimintaosaaminen.

Yrittäjyys liittyy siis muutokseen ja muutosta ylläpitäviin voimiin tavoitteena vaurauden ja kilpailukyvyn saavuttaminen. Yksilöiden näkökulmasta toimintaan liittyvät vahvasti riskin ja epävarmuuden olemassaolo. Lisäksi menestyminen edellyttää perinteiseen liiketoimintaosaamiseen liitettyjä tietoja, taitoja ja kyvykkyyksiä. Tämä tulkinta antaa mahdollisuuden yli ajan tapahtuviin tarkasteluihin.

Yrittäjyyden merkityksestä

Yrittäjyys on tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena tilanteessa, jossa julkisen vallan toiminnan rajapinta suhteessa kolmanteen sektoriin ja markkinoihin on liikkeessä. Liikkeessä on myös kolmannen sektorin ja markkinoiden rajapinta (Matthies 1996; Geddes 1999). Markkinoiden asema näyttäisi vahvistuvan muutoksessa. Yrittäjyyden merkityksen kasvu on tiedostettu laajasti, myös perinteisillä yrittäjyyden valta-alueilla kuten Yhdysvalloissa.

EU:ssa pk-yritykset ovat erityisen huolenpidon kohteena. Pk-yritysten osuus kaikista yrityksistä on 99 prosenttia. Yritysten perustamista ja kehittämistä suosiva ympäristö nähdään keskeisenä tekijänä kasvun aikaansaamisessa ja työpaikkojen luomisessa sekä pyrittäessä luomaan EU:sta maailman kilpailukykyisin ja dynaamisin osaamistalous.⁷ Pieniin yrityksiin kohdistuvien erityistoimien kohteeksi on nostettu yrittäjyyden ja yrittäjätaitojen edistäminen, pk-yritysten markkinoillepääsyn edistäminen, byrokratian karsiminen, pk-yritysten kasvupotentiaalin parantaminen sekä pk-yritysten sidosryhmien asiantuntemuksen hyödyntäminen. Yhteismarkkinoiden hyödyntäminen, verotus ja rahoitus, yritysten teknologisten valmiuksien vahvistaminen, ammattitaitoisen työvoiman saannin parantaminen, sähköisen liiketoiminnan edistäminen ja tukipalvelujen kehittäminen ovat myös alueita, joilla jäsenvaltioiden tulisi olla aktiivisia.

Yhdysvalloissa 1 600 oppilaitosta tarjoaa opetusta yrittäjyydessä. Referoituja yrittäjyyteen keskittyviä tieteellisiä aikakauslehtiä on 44 (Katz 2003). Suomessa on 21

nen ja Venkataramanin (2000) näkemys yrittäjyydestä prosessina lähtee liikkeelle liiketoimintamahdollisuuksien olemassaolosta ja etenee niiden tunnistamisen ja hyödyntämisen kautta toiminnan organisointiin. Yrittäjyys paikantuu ilmiöksi, jonka kohteena on liiketoiminnan synnyn alkutaival: perustamista edeltävät vaiheet ja toiminnan alkuvuodet.

⁷ [www-dokumentti] <http://www.yrittajakoulu.fi/tietotori/Liikanen_EU_%20green_paper.fi.pdf> (Luettu 16.11.2010).

yliopistoa ja yrittäjyyden professuureja oli marraskuussa 2004 24, kaikkiaan 13 suomalaisessa yliopistossa (Paasio, Nurmi & Heinonen 2005, 57-58). Monet viroista olivat tosin määräaikaaisia, muutoinkaan alan virkojen selvittäminen ei ole aivan yksinkertainen asia kuten Paasio ym. (2005, 57) toteavat. Lisäksi yrittäjyyskasvatus näyttää olevan Suomessa yksi keino rakentaa uudenlaista yrittäjyysyhteiskuntaa, jossa yhä useammat pohtisivat omalla kohdallaan palkkatyön vaihtoehtoja. On helppo yhtyä Landströmin (2005, 4) näkemykseen, että yrittäjyys koetaan tällä hetkellä tärkeäksi asiaksi läntisissä markkinatalousmaissa yleensä, mutta myös koulutuksessa ja akateemisessa tutkimuksessa.

Työn rakenne

Tarinani etenee kahta polkua, jotka molemmat lähtevät liikkeelle 1700-luvun puolivälistä, jolloin ilmestyi Johan Laguksen tutkimus *"Ajatuksia talouselämän kohentamiseksi Karjalassa"*. Nostan siitä esille ne asiat, jotka ovat tärkeitä tämän päivän aluekehityksen näkökulmasta. Tuon esille suomalaisen yhteiskunnan kehityksen niitä kriittisiä tapahtumia, jotka ovat olleet kuluneiden 250 vuoden aikana tärkeitä yrittäjyyden kehityksen näkökulmasta. Toinen polku lähtee liikkeelle Cantillonista, kuten niin monet yrittäjyyden historiaa koskevat katsaukset (Landström 2005; Landström & Lohrke 2010; Hebert & Link 2006). Tämän polun toisessa ääripäässä voisi hyvin olla näkemys perheyrittäjyydestä, jossa perhe, liiketoiminta ja omistus kytkeytyvät vahvasti toisiinsa (Taqiuri & Davis 1982; Gersick, Davis, McCollom Hampton & Landsberg 1997, 5-6; ks. myös Carlock & Ward 2001, 141).

Lukijan tulee hyväksyä, että tarkasteluun jää paljon aukkoja ja siihen sisältyy tulkintoja, joiden perään on aina mahdollista kysyä. Pyydän lukijalta ymmärtämystä myös kärsimättömyyttäni kohtaan sekä siihen, että tietoisesti rikon historiantutkimuksen periaatteita. En käytä tarinani pohjana alkuperäistä lähdeaineistoa, vaan tukeudun lähteisiin, joissa tapahtumia on jo vähintäänkin kertaalleen tulkittu. Lisäksi kärsimättömyyteni vuoksi olen jättänyt selvittämättä käyttämissäni lähteissä havaitsemiani ristiriitaisuuksia. Minua on kiinnostanut koko ajan enemmän kehityksen suuri kuva kuin kehityksen rikkaiden yksityiskohtien ehdoton oikeellisuus.

Lopuksi esitän yhteenvedon tutkimusmatkastani. Pällimmäiseksi nousee tarve pohtia kehityksen suuria linjoja: syklisyyttä ja markkinatalouden voittokulkua. Suomen erityispiirteet ansaitsevat erityishuomion: avoin pieni talous elää viennistä ja suurten organisaatioiden luvatussa maassa yksinomaan kasvuyrityksiin keskittyvä panostus tuskin on yhteisten etujemme mukaista. Edistämisen ydin on mielestäni oppimisen mahdollistamisessa. Ilman uskoa tulevaisuuteen oppimista ja uudistumista ei kuitenkaan tapahdu.

SE WANHA TARINA PAREMMASTA HUOMISESTA

Kiinnostus alueellisen kehityksen kysymyksiin ei ole aivan viime vuosien tai vuosikymmenien asia, vaikka tältä joskus tuntuu. Toinen maailmansota muodostaa usein ylittämättömän kynnyksen ajattelullemme. Hyväksi esimerkiksi siitä, että taloudellista hyvinvointia koskevat kysymykset ovat vaivanneet kansalaisia aiemminkin, käy Johan Laguksen akateeminen oppinnäyte *”Ajatuksia talouselämän kohentamiseksi Karjalassa”* vuodelta 1756 (Lagus 1756). Siinä esitetyt ajatukset ovat, hieman toki tästä päivästä käsin tulkiten, yhä ajankohtaisia. Laguksen lähtökohtana on näkemys, jonka mukaan varallisuutta on hoidettava taiten ja huolella sekä kartutettava koko kansakunnan hyödyksi. Ei ollenkaan huono lähtökohta tänäkään päivänä. Eikä edes kovin kaukana omatoimisuudelle joskus annetusta tulkinnasta.⁸

Markkinoiden tarpeista lähtevän kehittämisen korostaminen on kuin tästä ajasta. Ajatus tuotteiden jalostusasteen nostamisesta on Laguksen ajatuksissa ylös kirjattuna, samoin ajatus uuden teknologian hyödyntämisestä, välillisesti myös pyrkimys päästä kasvualojen imuun:

”Puhdistetusta Kuusenpihkasta voitaisiin tislata Mäntyöljyn veroista, kuin oikeata Tärpätti öljyä. Vanhasta tuohesta voitaisiin polttaa koivutervoa (Venäläisten Tököttiä) nahka- ja pyörävoiteeksi, lisäämällä Suopursua ja Tuomenparkkia. Senlisäksi on Karjalaisissa metsissä yllinkyllin ainesta Kataja-öljyyn ... Mutta mitä arvelee Lukijani jos puutavaraa täältä voitaisiin saada laivanrakentamoihin, eritoten Mastopuita? Senlisäksi Hirsiiä, Piuruja, Parruja, Palkkeja, Lautoja? Täällä oleviin virtoihin ja koskiin pitäisi pystyttää sahamyllyjä Hollantilaisin terin⁹ ... Mutta erityisesti pitäisi hyvien Ratasmyllyjen tulla käyttöön, minkä avulla väsyttävää ja lukemattomia taksoärkkejä kuluttava käsimyllyn jauhaminen, joka nyt yleisesti on tapana Karjalassa, saataisiin pois”.

Näiden ohella ajatus rakenteisiin vaikuttamisesta näkyy Laguksen vaatimuksessa lampaisiin ja hevosiin perustuvan elinkeinotoiminnan käynnistämisestä. Lagus tuntee syvää huolta markkinoiden toiminnan nurjasta puolesta tilanteessa, jossa alueen tuotannollinen perusta on ohut ja haavoittuva. Hän asettuu kannattamaan liiketoiminnan alkuvaiheen tukea sillä perusteella, että *”tehtaitten hyöty on yleinen”*. Huolta hän kantaa myös toimintatavoista, jotka ovat omiaan ehkäisemään markkinoiden

⁸ Omatoimisuudella tarkoitetaan tänä päivänä yleensä uskoa ihmisten kykyyn ratkaista itse oman elämänsä kulkuun vaikuttavat asiat, rakentaa oma olemassaolonsa perusta ja luoda tulevaisuus haluamansa kaltaiseksi (Pietilä 1981, 145-146). Ticknerin (1980, 59) mukaan käsite koostuu kolmesta ulottuvuudesta, joita ovat luottamus omiin arvoihin ja omaan kulttuuriin, kyky olla oma-varainen ja uskallus toiminnassa.

⁹ Åströmin (1980, 252) mukaan 1600-luvun keskivaiheilla uutena innovaationa Itämeren alueelle tuli moniteräinen, enimmäkseen kaksiraaminen ns. hollantilainen hienoteräinen saha. Se oli parhaimmillaan kuusi kertaa tehokkaampi kuin yksiteräinen saha. Kyseisiä sahoja syntyi Suomenlahteen laskevien jokien koskiin, ensin Inkerinmaalle, Narvan ja Nevanlinnan kaupapapiireihin, myöhemmin Suomenlahden pohjoisrannikolle Viipurin, Haminan ja Helsingin kaupallisille takamaille ja vähitellen myös Pohjanmaalle. Suomesta innovaatio siirtyi Ruotsin Norlantiin.

toimintaa, ja toimintatavoista, jotka eivät kasvata verotulokertymää, sekä veronkierrosta ja muusta vilpillisestä toiminnasta.

On luonnollista, että Lagus näkee perifeerisen sijainnin yhtenä aluekehityksen keskeisenä syynä. Kovin tutulta vaikuttavat Laguksen ajatukset myös keskusten merkityksestä alueen kehitykselle. Ne sitovat alueen toiminnalliseksi kokonaisuudeksi. Hänen mukaansa kaupunki:

*”palvelee ympäröivää maata samalla tavalla, kuin sydän verta kierrättämällä, elävää ruumista”.*¹⁰

Keskusten elinkeinoperustan tulisi rakentua oman raaka-aineperustan varaan, tai kuten Lagus asian ilmaisee:

”Näissä kaupungeissa pitäisi erityisesti sellaisia Tehtaita ja käsiteollisuutta panna käyntiin, joihin raaka-ainetta voitaisiin saada maasta, kuten Pellava Tehtaita, koska Karjala tuottaa hienokuituista ja pehmeää pellavakasvia, joskin hiukan lyhyttä, sekä hyvää hammppua, jota Maakauppiaat kuljettavat Pohjanmaalle”.

Ajatus tuontia korvaavasta tuotannosta ei myöskään ole Lagukselle vieras ajatus.¹¹ Vaatimusta siitä, että varallisuutta on hoidettava taiten ja huolella, Lagus kehittää omana kokonaisuutenaan. Hän näkemyksensä mukaan Karjalassa on alueen resursseja, luonnonvaroja, hoidettu leväperäisesti. Lyhyen tähtäyksen hyödyntäminen on usein ohittanut pitkäjänteisen ja suunnitelmallisen toiminnan, omistusoikeuksien määrittämättömyys on ollut omiaan lietsomaan leväperäisyyttä ja yksilöiden erityispiirteet ovat jääneet kehittämässä taka-alalle olipa sitten kysymys ahkeruuden ja innovatiivisuuden palkitsemisesta tai puutteen ja ahdingon lievittämisestä.

Kovin vierailta eivät tunnu myöskään keinot, joilla Lagus katsoo pystyttävän edistämään elinkeinoelämän kehitystä ja uudistumista. Hän korostaa positiivisten ja uskottavien esimerkkien merkitystä, koulutuksen ja neuvonnan voimaa, taloudellisten kannustimien välttämättömyyttä sekä väestön määrään vaikuttavia keinoja, syntyvyyden ja muuttoliikkeeseen vaikuttamista. Viimeksi mainitun osalta hänen perustelunsa ovat mielenkiintoisia:

¹⁰ Suomen väkiluku oli vuoden 1749 lopussa 426 000. Vuoteen 1800 mennessä väkiluku kasvoi 833 000:een. On arvioitu, että vuosina 1727 ja 1810 kaupunkiväestön osuus väestöstä oli 4.5% (Juttikala 1980).

¹¹ 1500-luvulla Suomi pyrittiin jakamaan kaupunkien kauppapiireiksi tavoitteena ohjata väestön asiantikäyttäytymistä. Turku hallitsi kauppaa Uudeltamaalta Pohjanmaalle ja Viipuri Savo ja Karjalaa. Uusien kaupunkien myötä kilpailu kauppapiireistä kiristyi 1600-luvulla. Vuosina 1614 ja 1617 annetuilla säädöksillä tapulikaupungeista pyrittiin jakamaan kauppa-alueet uudelleen. Viipurin menestys heijastui Savon ja Karjalan kauppaan, josta Hamina kilpaili 1720- ja 1730-luvuilla. Hankalat kulkuyhteydet ja terva kauppatavarana johtivat vähitellen siihen, että maakunnista tuli Pohjanmaan kaupunkien kaupallisia äärialueita. Savon ja Karjalan terva korvautui 1770-luvulta lähtien viljalla ja karjantuotteilla kauppavapauden toteuttamisen jälkeen. 1800-luvun alussa puutavara, vilja ja karjantuotteet syrjäyttivät tervan kauppatavarana. (Ranta 1980.)

"Missä asukkaita on vähän ja maa on laaja, siellä ei ole muuta kuin laiskuutta ja köyhyyttä; mutta kun paljon kansaa on rajoitettu pienelle alalle maata, siellä pakko ohjaa heitä keksintöihin, säästäväisyyteen ja ahkeruuteen, joiden palkkana yhteiskunnassa on aina mahti ja rikkaus".

Ehkä nimenomaan tästä näkökulmasta voidaan ymmärtää Laguksen vaatimukset toimenpiteistä - erityisesti terveyttä edistävästä - joilla parannetaan yksilöiden elämänlaatua. Toki Lagus korostaa myös uudenlaisen toimintakulttuurin tärkeyttä: kaikkien osaamisen hyödyntämistä ja kaikkien sitouttamista alueen kehittämiseen, tervettä alueellista itsekkyyttä sekä resurssien "tuhlauksen" vähentämistä.¹²

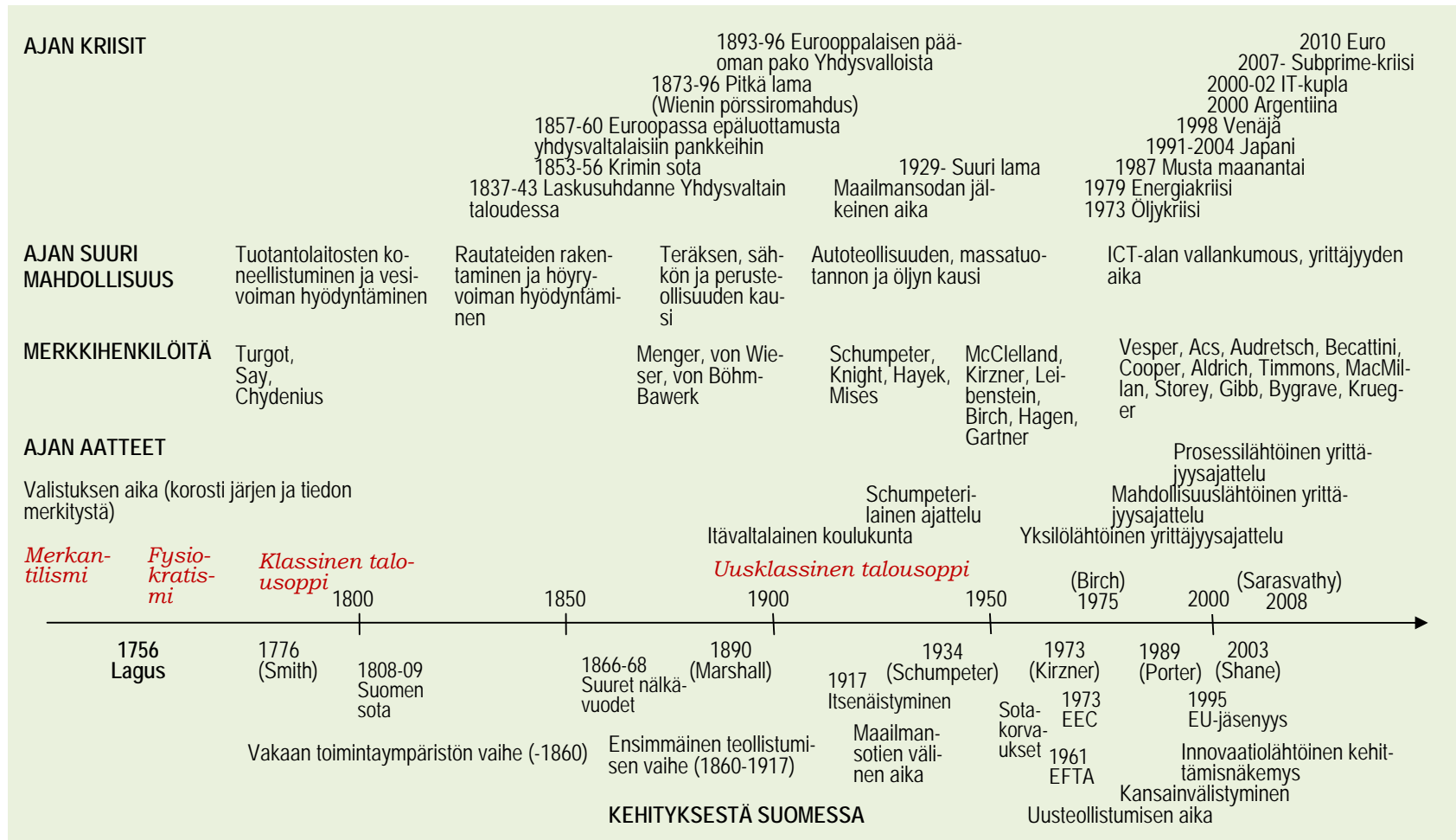
¹² Ajatusten ymmärtämistä helpottavat Laguksen akateemista opinnäytettä ohjanneen professori Johan Kraftmanin (1713-1791) ja silloisen talousopin professorin Pehr Kalm (1716-1779) lyhyet henkilöhistoriat. Kalm kirjoittautui Uppsalan yliopistoon 5.12.1740, jossa hänen tärkein opettajansa oli Linne, joka ratkaisevalla tavalla vaikutti luonnontieteellisen näkemyksen kehittymiseen Ruotsi-Suomessa: *"luonto nähtiin eräänlaisena hyödykkeiden varantona, jonka Jumala oli antanut ihmisen käyttöön"* (Hyttinen 2007). Ruotsissa oli hieman aiemmin ryhdytty suunnittelemaan koulujärjestyksen uudistusta. Linne osallistui myös tätä koskevaan keskusteluun ja korosti pappien tehtävän tärkeyttä. Hänen mukaansa talousoppiin perehtyneet papit voisivat tuottaa viroissaan suurta taloudellista edistystä eri puolilla maata. Tärkeintä on papin itsensä osoittama esimerkki, mikä edellytti aktiivista ympäristön ja sen tarjoamien mahdollisuuksien havainnointia sekä hyödyntämistä (Ahonen 2005, 24).

Taloustieteen opetus käynnistyi Ruotsissa Uppsalan yliopistoon vuonna 1740 perustetun talousopin professuurin myötä (Ahonen 2005, 26). Hieman myöhemmin, vuonna 1747, Turun Akatemian perustettiin talousopin professuuri, johon nimitettiin Pehr Kalm. Hakuprosessin aikana laatimassaan muistiossa Kalm mukaan *"talousopin professorin oli opetuksessaan kiinnitettävä huomiota maatalouteen, vuorityöhön, manufaktuureihin ja kauppaan"* (emt., 28). Vuosina 1747-1751 hän teki tutkimusmatkan Pohjois-Amerikkaan. Jo aiemmin Kalm oli matkustanut paitsi eri puolilla valtakuntaa myös Venäjällä, Baltiassa ja Ukrainassa (Biografiakeskus, Suomalaisen kirjallisuuden Seura 2007). Merkityksellistä saattaa olla myös se, että 25.5.1753 Kalm toimi Anders Chydeniuksen (1729-1803) akateemisen opinnäytteen (aiheena Amerikkalaiset tuohiveneet) ohjaajana. Tutkimusaineiston Kalm oli koonnut matkallaan Pohjois-Amerikassa. Tekijälle aiheella oli myös syvempi merkitys. Chydeniuksen veljekset (Samuel, Anders ja Jacob) olivat kiinnostuneita vesiliikenteen kehittämisestä. He pitivät kunnollisia liikenneväyliä kaupankäynnin ja elinkeinojen kehityksen perusedellytyksenä Suomessa.

Kraftman nimitettiin Turun Akatemian talousopin dosentiksi 1746. Hän haki myös vasta perustettua talousopin professuuria. Viranhaussa hänet asetettiin toiselle sijalle. Haettuaan turhaan fysiikan ja talousopin professuureja Kraftman siirtyi vuonna 1748 Porin triviaalikoulun rehtoriksi. Vuonna 1752 Turun Akatemian konsistori päätti nimittää Kraftmanin hakemuksetta matematiikan ylimääräiseksi professoriksi, josta Kraftman ei ollut kiinnostunut. Hänet vapautettiin virasta kuitenkin vasta vuonna 1758 huonon terveyden perusteella. Kraftmanin *"kirjallinen toiminta käsittelee maataloutta, yhteiskuntapolitiikkaa ja uskontoa. Suomen maatalouden pahimpana haittana hän piti tehotonta ojitusta, mutta lisäksi hän suositteli soiden kuivattamista, metsänhaaskauksen ja eritoten liiallisen ja varomattoman kaskenpolton lopettamista sekä karjanhoidon kaikinpuolista kohentamista. Kraftman piti tärkeänä, että säätyläisviljelijät omaksuisivat uutuuksia ja olisivat hyövinä esikuvana talonpojille, mutta toisaalta valtiiovallan tuli asettaa maatalouden harjoittamisesta tarkkoja säädöksiä ja valvoa niiden noudattamista ... Eriytistä huolta Kraftman kantoi maatalouden työvoiman saannista."* (Biografiakeskus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007) Kraftmanin merkantilistiset näkemykset maaseudun palkollisten asemasta olivat vahvasti ristiriidassa Chydeniuksen ajatusten kanssa.

KEHITYKSEN SUURI KUVA

Tarinani lähtökohtana on siis vuosi 1756, jolloin Lagus julkaisi akateemisen opinnäytteensä. Todellisuudessa lähdin liikkeelle hieman tätä aikaisemmalta ajalta, koska Laguksen ajatusten synty on vienyt oman aikansa ja koska aatekehityksen ja eurooppalaisten toimintatapojen voidaan olettaa vaatineen aikaa saavuttaakseen syrjäisen pohjoisen alueen. Ajatteluni perushahmo on oheisen kuvion kaltainen.

KUVIO 1 Kehityksen suuri kuva

Kehityksen suuri hahmo piirtyy mieleeni yllä olevan kuvan kaltaisena. Tätä kuvaa tarkoitukseni on lähteä kirjoittamaan auki. Ajan aatteet ja merkkihenkilöt muodostavat tarkastelun perustan.¹³ Lisäksi yrittäjyyden näkökulmasta tärkeää on paikallistaa asiat, jotka kussakin ajassa ovat olleet kasvavien liiketoimintamahdollisuuksin ytimessä. Uskon, että myös ajan kriisien esille nostaminen on perusteltua, koska taloudellinen kehitys näyttäytyy syklisenä. Uudet liiketoimintamahdollisuudet, ennen muuta teknologiseen kehitykseen perustuvat, sekä kriisit muuttavat taloutta ja johtavat sopeutumisvaiheeseen, kunnes taas uusi murros kohtaa taloutta.

Kehitystä voisi lähteä tarkastelemaan myös evolutionäärisen talousteorian näkökulmasta. Siinä kiinnostuksen kohteena ovat taloudelliset ja sosiaaliset tekijät, jotka muuttavat talouden rakenteita ja toimintatapoja. Tarkastelun keskiössä on muutos, ei neoklassisen talousteorian tapaan tasapaino (Nelson 1995, 48-52). Lemola (2000, 149) korostaa evolutionäärinen taloustieteen roolia erityisesti teknologian muutoksen tutkimisessa. Evolutionäärinen ajattelun kolme keskeisintä käsitettä ovat vaihtelu, valinta ja säilyminen. On siis oltava vaihtoehtoja, mistä valita, kriteeri joka valitsee ”parhaan sopivuuden”, ja jokin jatkuvuusmekanismi valituksi tulleelle. Tästä olisi helppo päätyä sen kaltaisiin pohdintoihin kuten, mitä meneillään olevissa muutoksissa on sellaista, joka synnyttää eroja yritysten välille, muuttaa yritysten menestymisen ehtoja tai johtaa uudenlaisten toimintamallien yleistymiseen.

Kiinnekohtani on Laguksen vuonna 1756 julkaisema akateeminen opin näyte ja tavoitteenani on ymmärtää ajatusten taustaa.¹⁴ Ajankuvaa havainnollistavina välähdyksinä voisi nostaa esille seuraavat asiat, jotka kietoutuvat monin osin vahvasti toisiinsa. Tuolloin elettiin monessa mielessä uuden aikakauden kynnyksellä:

¹³ Henkilötarjonta on sitä runsaampaa, mitä lähemmäksi tätä hetkeä tulemme. Sitä vaikeampaa on myös yksittäisten henkilöiden esille nostaminen, kun valinnanmahdollisuudet kasvavat. Valinnassa käytän omaa harkintaani sekä lähteitä Landström ja Lohrke (2010), Landström (2005), Hebert ja Link (2006), Casson (2003), Fried (2002), Shane (1997) sekä Macmillan (1993).

¹⁴ Hyvä ajankuva on Jonas Backmanin (1742) ensimmäinen Suomessa laadittu kauppaa ja kauppiasta käsittelevä yliopistollinen tutkimus. Siinä hän korostaa kansojen välisen kaupan tärkeyttä maallemme. Perussävyltään tutkimus on ajalle tyypillinen, merkantilismin hengen mukainen: *”Kauppiassäädyn ... on pidettävä huoli Isänmaan tarpeiden tyydyttämisestä, ja siis tuotettava vieraista ja kaukaisista maista tavaroita, joita oma maamme tarvitsee ja jotka tuovat elämäämme hyötyä ja mukavuutta ... ja vastavuoroisesti vietävä maasta ja ulkomaille myytävä liikeneviä tavaroita, tuotteita ja valmisteita ...”* (emt., 5-6). Hän korostaa osaamisen merkitystä *”... kansaan on syöpynyt luulo, että paitsi luvunlaskua sekä lukemisen ja kirjoittamisen taitoa Kauppiat tarvitsevat pelkkää harjaantumista ollakseen ammatissaan täydellisiä ...”* (emt., 3). Hänen mielestään tärkeitä aineita ovat kauppamaantiede, tavaraoppi, kemia, matematiikka, kielet, kauppoikeus, historia ja kirjanpito. Monien aikalaisten tapaan (esim. Lagus 1756; Wialenius 1759) Backman korostaa myös teollisuuden merkitystä: *”... Kauppiaan on kaikin voimin pyrittävä siihen, että tavarat jalostetaan kotona, ja mikäli suinkin mahdollista, että myytävänä pidetään ainoastaan omista raaka-aineistamme valmistettuja tavaroita. Kauppiaan on siis perustettava, johdettava ja edistettävä tehtaita ja työpajoja, ja oltava eri aloja edustavien käsityöläisten isäntänä ja kaikenlaisten tuotteiden ostajana ... kaupungit ovat sitä varten perustettuja, että niihin rakennetaan monenlaisia työpajoja ja tehtaita ...”* (emt., 8-9).

- uuden talousopin ajatukset olivat alkaneet saada jalansijaa Euroopassa. Usko markkinoihin ja kilpailun hyvää tuottavaan vaikutukseen kohdistui selvästi merkantilistisia säädöksiä vastaan. Ajattelun keskiöön nousivat yksilöiden järkevät pyrkimykset omaksi parhaakseen, joiden ajateltiin turvaavan viime lopuksi myös kansantalouksien menestyksen.
- Pietarin kaupunki oli perustettu vuonna 1703 Nevan suulle ja siitä tehtiin vuonna 1712 Venäjän pääkaupunki (Virrankoski 1975, 76).
- Liikenneolot olivat vaikeat koko Suomessa. Teiden rakentamiseen tarvittavasta työvoimasta oli pulaa aina 1700-luvun jälkipuoliskolle saakka. Etelässä vesiteistäkään ei ollut täyttä hyötyä tavaraliikenteelle pahojen koskien takia. Ajatus Saimaan kanavasta oli syntynyt jo keskiajalla ja kanava-suunnitelmat olivat esillä myös 1700-luvulla (Virrankoski 1975, 75-76).
- 1700-luvun puolivälissä teknologinen kehitys oli luonut edellytykset teollistumisen käynnistymiselle. Vuosisadan jälkipuoliskon aatevirtaus, valistuksen aika, korosti puolestaan järjen ja tiedon merkitystä. Ihmisten usko siihen, että asioita voidaan muuttaa ja usko omaan kykyyn muuttaa asioita, vahvistuivat.

Tarkasteluni ytimessä on yrittäjä, yrittäjyys ja liiketoiminta. Keskustelun lähtökohtaa kuvaa hyvin Baumolin (1968, 11) näkemys yrittäjästä ja hänen roolistaan taloustieteessä:

"In the writings of the classical economist his [entrepreneur's] appearance was frequent, though he remained a shadowy entity without clearly defined form and function. Only Schumpeter and, to some degree, Professor Knight succeeded in infusing him with life and in assigning to him a specific area of activity to any extent commensurate with his acknowledged importance."

Suurena haaveena on, että tarkastelu voisi johtaa jonkinlaiseen näkemykseen tulevaisuudesta. Miten yrittäjyys ja yrittäjämäinen toiminta muuntuvat ja min-kälaiset asiat nousevat aluekehityksen näkökulmasta tärkeiksi? Mikä voisi olla lähitulevaisuudessa oleellista yrittäjyyden näkökulmasta? Tunnen kuitenkin suurta nöyryyttä tällaisten haaveiden edessä.

YRITTÄJYYSAJATTELUN UTUINEN HISTORIA

Kansantaloustieteen kiinnostuksen kohteena on ollut alusta alkaen pyrkimys ymmärtää ja selittää taloudellista kehitystä, niukkuuden vallitessa tehtyjä taloudellisia valintoja. Yrittäjämäisen käyttäytymisen historia voidaan puolestaan katsoa kattavan ihmiskunnan koko historian, jos yrittäjämäinen käyttäytyminen ymmärretään prosessiksi, jonka tavoitteena on varallisuuden kartuttaminen ja johon liittyy taloudellisen riskin ja epävarmuuden

olemassaolo. Yrittäjyysajattelun kehityksessä voidaan tunnistaa neljä päävaihetta: ajattelun varhaiset juuret, koulukunta-ajattelun synty, klassinen taloustiede ja neoklassinen taloustiede, joka edelleen on vallitseva talousoppimme. Itävaltalaisen koulukunnan ajatukset ja schumpeterilainen ajattelu ovat merkittävimmät täydennökset valtavirta-ajatteluun. Myös niitä sivutaan jatkossa lyhyesti.

Ajattelun varhaiset juuret

Baumolin (1990) tapaan Murphy, Liao ja Welsch (2006) pyrkivät tarkastelemaan yrittäjyysajattelun kehitystä mielenkiintoisella ja uudella tavalla. He tiedostavat historiatutkimuksen vaikeuden, mutta pyrkivät siitä huolimatta tulkitsemaan sitä, mitä yrittäjämäinen ajattelu ja toiminta kussakin ajassa olisivat voineet tarkoittaa. Mitä se vaurautta synnyttävä ja taloudellisen riskin ja epävarmuuden sisältävä toiminta kussakin ajassa olisi voinut tarkoittaa? Ei liene perusteetonta olettaa, että yrittäjyyden perusta on kaupankäynnissä, vaihdannassa, jonka merkityksestä kertovat varhaiset havainnot rahatalouden olemassaolosta. Kysymys oli selvästi riskiä ja epävarmuutta sisältävästä (esim. odottamattomat luonnontapahtumat, vastapuolen opportunistinen käyttäytyminen tai varkauden kohteeksi joutuminen) ja vaurautta luovasta toiminnasta. Molempien ehtojen toteutuminen ei kuitenkaan aina ole itsestään selvää. Esimerkiksi Rooman vallan aikana ennen muuta maanomistus, rahanlainaus ja poliittisen aseman tuomat etuoikeudet, kuten osuus sotasaaliiseen tai mahdollisuus myöntää turvallisuustakuuta, synnyttivät varallisuutta, mutta toiminnan riskit eivät välttämättä olleet merkittäviä.

Monesti muulloinkin vallan ja vaurauden lähteenä on ollut sodankäynti. Maallisen ja hengellisen vallan liiton synnyttämän vaurauden tuloksia monet meistä ovat käyneet ihmettelemässä esimerkiksi Firenzessä tai Venetsiassa. Uskontojen asema muodostaisi kaiken kaikkiaan oman mielenkiintoisen pohdinnan kohteen. Feodaalisessa järjestelmässä, joka kehittyi Euroopassa 900-1400 -lukujen aikana, maanomistus oli puolestaan keskeisessä asemassa. Läänitysten ja suojelun vastapalveluina olivat verosuoritukset ja uskollisuus. 1600- ja 1700-luvuilla yrittäjämäinen toiminta siinä merkityksessä, jossa me sen tänä päivänä ymmärrämme, laajeni ja osaamista hyödynnettiin helpottamaan kansalaisten elämää. Käden taitoihin perustuva toiminta laajeni. Teollistumisen myötä kehitys voimistui merkittävästi.

Tarkastelut ovat ajatuksia synnyttäviä, mielenkiintoisia. Niiden pohjalta olisi aika luontevaa päätyä näkemykseen, jonka mukaan yrittäjyyden, yrittäjän ja yrittäjämäisen käyttäytymisen käsitteet eroavat toisistaan. Yrittäjyys ja yrittäjä olisi luontevaa liittää liiketoimintalähtöiseen yrittäjyysnäkemykseen. Yrittäjyys on tavaroiden ostamista, valmistamista ja myymistä ansaintatarkoituksessa riskin ja epävarmuuden olosuhteissa kuten Laukkanen (1999) asian ilmaisee. Yrittäjämäinen käyttäytyminen on sen sijaan jotain selvästi epämääräisempää. Se on vaurautta luovaa toimintaa, mahdollisesti riskin ja epävarmuuden vallitessa. Tällöin liiketoiminta ei välttämättä ole

vaurauden keskeinen lähde, vaikka yksilöihin ja heidän toimintaansa voidaan liittää yrittäjälle tyypillisiä piirteitä.¹⁵

Koulukunta-ajattelun synty

Merkantilismia voidaan pitää itsevaltiuden ajan talousoppina, jota toteutettiin jossain määrin 1500-luvulta 1800-luvulle. Sen taustalla oli käsitys rajallisesta vauraudesta, josta jokaisen valtion piti pyrkiä saamaan mahdollisimman suuri osuus. Omaa varallisuutta pyrittiin kartuttamaan ja suojaamaan erilaisin suojatullein ja tuontirajoituksin. Teollisuuden merkitystä korostettiin ja viennin tuli olla tuontia suurempi. Siirtomaita hyödynnettiin tavoitteena oman maan talouden vahvistaminen. Monopoliin, tullien ja erilaisten kieltojen ja määräysten avulla pyrittiin estämään haitalliseksi koettua kilpailua. Kieltojen ja määräysten toteutumista pyrittiin myös valvomaan. Ajattelun merkittävimpänä kehittäjänä 1600-luvulla oli Jean-Baptiste Colbert (1619-1683), Aurinkokuningas Ludvig XIV:n neuvonantaja.

Merkantilismille monessa mielessä vastakkainen ajattelu, fysiokratismi, vaikutti 1700-luvun puolivälissä. Fysiokraattien mielestä kansojen vaurauden perusta oli maataloudessa. Tämä perustui maatalouden kykyyn hyödyntää tuotantopanoksia. Se ei ainoastaan muunna ja kuluta tarvitsemiaan resursseja, vaan moninkertaistaa käyttämänsä tuotantopanokset. Ajattelun merkittävin henkilö oli Francois Quesnay (1694-1774), tärkeitä henkilöitä olivat myös Richard Cantillon (1680-1734) ja Anne-Robert Jacques Turgot (1727-1781). Nicholas Baudeau (1730-1792) liitti viljelijöihin innovatiivisuuden elementin. Viljelijä hyödyntää viljelyssä uutta teknologiaa ja uusia ideoita kasvattaakseen satoa ja alentaakseen kustannuksia (Hebert & Link 2006, 24-26).¹⁶

1700-luvun lopulla valistuksen ajan ajatukset alkoivat näkyä myös taloutta koskevassa ajattelussa. Valistushan korosti järjen ja valistuksen merkitystä. Luonnontieteitä pyrittiin hyödyntämään talouselämän parhaaksi. Valistusajalla arvosteltiin tiukkaa säätyjakoja, sensuuria sekä toisinajattelijoiden vainoja. Arvostelu kohdistui myös sotiin sekä valtion ja kirkon ylivaltaan. Lisäksi luonnontieteiden kehitys ja muiden maanosien ja kulttuurien tuntemus vaikuttivat käsityksiin yhteiskunnasta ja uskonnosta. Erityisen suuri vaikutus valistuksella oli kasvatukseen ja koulutukseen, jota kirkko hallitsi ja josta porvaristo ei juuri päässyt osalliseksi. Porvaristolla oli myös toiveita opetuksen sisältöä kohtaan..

¹⁵ Yrittäjyys voidaan samaistaa myös yksilön tai yhteisön piirteisiin tai toimintatapaan kuten Laukkanen (2005, 14-15) toteaa. Käsitteet kuten sisäinen yrittäjyys (Pinchot 1986) tai yrittäjämäinen orientaatio (Lumpkin & Dess 1996) vievät keskustelun yrittäjyydestä kuitenkin suuntaan, josta on vaikea löytää yrittäjyyden oppiaineelle uskottavaa omaa identiteettiä, ei ainakaan kauppatieteellisessä yhteisössä. Lisäksi piirteitä ja käyttäytymistä koskeva keskustelu alkaa helposti elää omaa elämäänsä ja erkaantua siitä, mitä yrittäjyydellä on tarkoitus aikaansaada, so. yrittäjyydessä keinona kasvattaa yksilöiden hyvinvointia: elintasoa ja elämänlaatua. Aikaansaannoksissahan viime lopuksi on yrittäjyyden ydin.

¹⁶ [www-dokumentti] <http://internetix.fi/opinnot/opintojaksot/6tekniikkatalous/_yrittajyyt1/nicolas.htm> (Luettu 22.12.2010).

Valistusaatteet levisivät Suomessa lähinnä sivistyneistön keskuuteen. Ne aiheuttivat vastustusta ennen muuta papistossa, jolla oli tärkeä rooli valistuksen ajan ajatusten eteenpäin viemisessä. Papiston tehtävänä oli viedä uutta tietoa kansalle jumalanpalvelusten ja käytännön toiminnan kautta. Pappilasta tuli aikansa ”innovaatiokeskus”. Lisäksi Ruotsi-Suomessa toteutettiin 1700-luvun puolivälissä ns. isojako, jonka seurauksena kysyntää uusille viljelymenetelmille ja -kasveille syntyi runsaasti.

Richard Cantillon (1680?-1734). Cantillon oli ensimmäinen, joka tiedosti yrittäjän keskeisen aseman taloudellisessa kehityksessä. Hänen voidaan katsoa käynnistäneen tutkimusperinteen, joka on kiinnostunut markkinatalouden toiminnasta. Hän jakoi markkinatalouden toimijat kolmeen ryhmään: taloudellisesti riippumattomiin maanomistajiin, yrittäjiin sekä palkansaajiin, jotka sopimusteitse pyrkivät varmistamaan tulonsa (Hebert & Link 2006, 16-17; Kyrö 1997, 105).

Cantillon (Hebert & Link 2006) käytti ensimmäisenä entrepreneur-käsitettä kuvatessaan taloudellista toimintaa. Yrittäjän tehtävänä on hänen mukaansa toimia kysynnän ja tarjonnan tasapainottajana. Hänen mukaansa yrittäjä on henkilö, joka toimii olosuhteissa, joissa kustannukset tunnetaan mutta tulot ovat tuntemattomia ja pääosin myös epävarmoja. Epävarmuus johtuu siitä, ettei markkinoiden kysyntää kyetä täysin ennustamaan. Kysynnän ja tarjonnan kohtaanto määrittää myös yrittäjien määrän markkinoilla.

Omistajuus ja yrittäjyys eivät Cantillonin ajattelussa välttämättä liittyneet toisiinsa (Hebert & Link 2006, 19-20). Kysymys on kuitenkin aina siitä, että yrittäjä panostaa toimintaan oman osaamisensa, jota hän olisi voinut hyödyntää myös jollain vaihtoehtoisella tavalla. Cantillon halusi tehdä eron nimenomaan palkansaajan ja työnantajan, epävarmaa ”palkkaa” saavan, välille. Yrittäjyyden ydin on tulevan epävarmuudessa, joka on yrittäjän arkipäivää. Yrittäjälle tyypillisiä piirteitä ovat kaukonäköisyys ja itseluottamus toimia epävarmuuden vallitessa (riski), samoin markkinoiden toiminnan ymmärtäminen laajasti tulkittuna, herkkyys havaita kysynnän ja tarjonnan epätasapaino (Hebert & Link 2006, 19-22).

Anne-Robert-Jacques Turgot (1727-1781). Turgotin ajattelu ei kaikin osin vastaa tuon ajan fysiokraattien näkemyksiä. Hän erottaa taloudellisen pääoman hallinnan ja liiketoiminnan toisistaan. Hän pitää pääoman olemassaoloa yrittäjänä toimimisen edellytyksenä, mutta pääoman olemassaolo ei itsessään tee henkilöstä yrittäjää. Hän voi lainata varansa jollekin toiselle tai sijoittaa ne omaan yritykseensä. Ensin mainitussa vaihtoehdossa hän on Turgotin mukaan kapitalisti. Mikäli hän sijoittaa varansa maahan, hänestä tulee maanomistaja ja kapitalisti. Mikäli hän sijoittaa varansa liiketoiminnan vaatimiin tuotantontekijöihin, hänestä tulee yrittäjä ja kapitalisti (Hebert & Link 2006, 26).

Voitto on Turgotin mielestä yrittäjälle tuleva korvaus työpanoksesta ja riskistä, mutta myös välttämätön toiminnan edellytysten ylläpitämisen ja kehittämisen kannalta (Hebert & Link 2006, 27):

"It is necessary then, that, besides the interest of his capital, the entrepreneur should draw every year a profit to recompense him for his care, his labor, his talents and his risks, and to furnish him in addition that which he may replace the annual wear and tear of his advances, which he may replace very first to convert into effects which are liable to deterioration and which are, moreover, exposed to all kinds of accidents".

Klassinen talousoppi

Klassinen talousoppi syntyi vastavoimaksi merkantilismille, joka rajoitti vapaata kilpailua. Sen synty ajoitetaan tyypillisesti Adam Smithin (1723-1790) vuonna 1776 ilmestyneeseen teokseen *"The Wealth of Nations"*, jossa valistuksen ajan näkemys vapaasta markkinataloudesta saa ilmiänsun. Teoksen perusviesti on kilpailun hyvää synnyttävä vaikutus. Kilpailu johtaa tuottavuuden kasvuun. "Näkymätön käsi (invisible hand)", joka on markkinatalouden ja erityisesti kapitalismin ytimessä, toimii kaikkien parhaaksi. Ebnerin (2005, 257-258) mukaan

"Adam Smith ... differentiated between the profit of capitalists and the wages of management, while the figure of the entrepreneur was paraphrased by the notion of the undertaker, identical with business owner ... Nonetheless, in an early draft of the Wealth of Nations, Smith discussed the matter of invention and innovation as a domain in which certain types of agents could be differentiated according to the degree of novelty attached to the improvements they put forward. The "artist" would be able to proceed with minor technological improvements; major changes were the subject of the types of the "philosopher" and "man of speculation", who would excel in recombining the powers of opposite and distant objects."

Kysyntä ja tarjonta ohjaavat talouden toimintaa. Ajattelun ydin on näiden tasapainossa. David Ricardo (1772-1823) ja Thomas Malthus (1766-1834) kehittivät edelleen Smithin ajatuksia. Klassinen talousoppi oli hallitseva talousnäkemys 1800-luvun lopulle saakka.

Anders Chydenius (1729-1803). Ehkä tunnetuin valistusajan talousajattelija Suomessa oli Anders Chydenius. Hän syntyi Sotkamossa, muutti 1746 Kokkolaan, opiskeli Turun akatemiassa vuodesta 1745 ja Uppsalan yliopistossa 1750-51. Hänet määrättiin 1753 Alavetelin kappelin saarnaajaksi, 1760 Alavetelin kappalaiseksi ja 1770 Kokkolan pitäjän ja kaupungin kirkkoherraksi.¹⁷

Chydenius oli ilmaisu- ja uskonnonvapauden, työväestön oikeuksien sekä elinkeinovapauden puolustaja. Kirjassaan *"Kansallinen voitto"* hän pohti kansallista talouspolitiikkaa ja kannattaa täydellistä elinkeinovapautta. Smithin ja Chydeniuksen ajatusten samankaltaisuus johtuu ennen muuta yhteisistä

¹⁷ [www-dokumentti] <<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/2432/>> (Luettu 10.12.2010).

ranskalaisista esikuvista. Chydeniuksen mukaan vapaa talouselämä palautuisi tasapainoon kuten meren vesi.

"Kukin yksityinen pyrkii itsestään sille paikalle ja siihen elinkeinoon, missä hän parhaiten lisää kansallista voittoa, jolleivät asetukset estä häntä. Teennäistoimenpiteet, jotka pakottavat yksityistä ryhtymään vähemmän kannattavaan työhön tai vetävät häntä johonkin erityiseen, joistakin syistä parempana pidettyyn ja sen vuoksi palkinnoilla tai muilla tavoilla suosittuun elinkeinoon, ovat sen vuoksi tarpeettomia ja vahingollisia. Kansan hyvinvoinnin oikea pohja on kaupan ja elinkeinojen vapaus. Asetusten alla piilevää vahingollista itsekkyyttä kontrolloi parhaiten keskinäinen kilpailu."

"On kouraantuntuvan. ettei jokin kansakunta voita sen avulta, että se askaroi monenlaisissa toimissa, vaan siten, että se toimii niissä elinkeinoissa, jotka parhaiten kannattavat, se on: joissa vähin määrä ihmisiä voi tuottaa tavaroita suurimpaan arvoon. Valmisteiden paljoudessa eli niiden arvoissa on siis kansakunnan rikkaus: mutta valmisteiden paljous riippuu kahdesta päätekijästä, nimittäin työmiesten paljoudesta ja niiden ahkeruudesta. Molemmat asiat luonto saa aikaan, kun se vaan saa toimia ihmisten häiritsemättä."¹⁸

Chydenius oli monessa mukana, kuten ajan papisto yleensäkin. Häntä kiinnostivat maanviljelys ja puutarhanhoito. Hän tunsi mielenkiintoa yrttien kasvattamiseen. Pappilaan hankittiin "parempiroituisia" lampaita, joiden villasta valmistettiin verkkaa. Yhdessä seurakuntalaistensa kanssa hän perusti "puulaakin" ja alkoi viljellä tupakkaa. Lisäksi hän toimi lääkärinä ja rokottajana. Lääkkeet hän valmisti itse. Hän myös kirjoitti kehittämisajatuksistaan ja pyrki täten edistämään uudistusten leviämistä: esimerkkeinä *"Niittyjen sammaloitumisesta sekä keinoista tämän epäkohdan poistamiseksi"* sekä *"Tavallisten työrattaiden parantaminen"*.

Jean-Baptiste Say (1767-1832). Yrittäjyyden näkökulmasta Sayta voidaan pitää fysiokraattien seuraajana Ranskassa. Hän oli ensimmäinen kansantaloustieteen professori Euroopassa ja yrittäjä itsekkin, mikä voi selittää yrittäjän roolin keskeisyyden hänen ajattelussaan. Hän oli kilpailun ja vapaakaupan puolestapuhuja sekä kannatti yritysten toimintaa koskevien rajoitusten poistamista. Sayn suuri ansio yrittäjyyden näkökulmasta on se, että hän nosti yrittäjän tarkastelun kohteeksi, kun Adam Smith oli muutama vuosikymmen aikaisemmin tehnyt hänestä näkymättömän.¹⁹

Saylla oli yrittäjänä hyvä kuva yrittäjän arjesta. Hänen mukaansa yrittäjyys on tuotannon tekijöiden yhdistämistä ja toiminnan organisointia. Yrittäjältä vaaditaan Sayn mukaan (Barber 1967, 68-69; Hebert & Link 2006, 30)

¹⁸ [www-dokumentti] <<http://lib.kokkola.fi/wiirilinna/Anders%20Chydenius.htm>> (Luettu 10.12.2010).

¹⁹ [www-dokumentti] <<http://mises.org/about/3242>> (Luettu 16.12.2010).

"judgement, perseverance, and a knowledge of the world as well as of business. He is called upon to estimate, with tolerable accuracy, the importance of the specific product, the probable amount of the demand, and the means of its production: at one time he must employ a great number of hands; at another, buy or order the raw material, collect laborers, find consumers, and give at all times a rigid attention to order and economy; in a word, he must possess the art of superintendence and administration."

Yrittäjän tehtävänä ei kuitenkaan ole toimia yksinomaan koordinoijana hyödyntäen perinteisiä liikkeenjohdon tehtäviä: suunnittelua, organisointia ja valvontaa. Hän kantaa myös toimintaan sisältyvän riskin.

Uusklassinen talousoppi

Klassisen talousopin tapaan uusklassinen talousoppi perustuu uskoon markkinoiden toimintaan. Klassisen talousopin arvoteorian ydin oli tuotantokustannuksissa. Vähitellen arvon lähtökohdaksi muodostui kuluttajan saama hyöty. Uusklassisen talousopin kulmakiviä ovat William Stanley Jevonsin (1835-1882) *"Theory of political economy"* (1871), Carl Mengerin (1840-1921) *"Principles of economics"* (1871) ja Leon Walrasin (1834-1910) *"Elements of pure economics"* (1874-77), mutta ennen kaikkea Alfred Marshallin (1842-1924) vuonna 1890 julkaisema *"Principles of Economics"*. 1930-luvun laman myötä John Maynard Keynes (1883-1946) loi vuonna 1936 ilmestyneellä teoksellaan *"General Theory of Employment, Interest and Money"* perustan uusklassisen talousopin "vasemmalle" laidalle ja osaltaan teoreettisen perustan ns. hyvinvointivaltiota koskevalle keskustelulle. Yrittäjyyden näkökulmasta merkittäviä tutkijoita olivat Frank Knight (1885-1972) ja Harvey Leibenstein (1922-1994), samoin Frederik B. Hawley (1843-1929), Herbert J. Davenport (1861-1931), Frank Taussig (1859-1940) ja John Bates Clark (1847-1938) (Hebert & Link 2006, 77-91).

Frank Knight (1885-1972). Knightin merkitys on kahtaalla: riskin käsitteen analyysissä sekä ajatuksissa riskin, epävarmuuden ja voiton välisestä yhteydestä (Hebert & Link 2006, 88-91; Landström 2005, 31; Landström & Lohrke 2010, 21-22; Casson 2003, 220-223). Hänen tunnetuin teoksensa on *"Risk, Uncertainty and Profit"* (1916, tarkistettu painos 1921), jossa hän tunnisti kolmenlaista tulevaisuuteen liittyvää epävarmuutta (Sarasvathy, Dew, Velamuri & Venkataraman 2003). Riskin olemassaolo tarkoittaa epävarmuutta, jota on mahdollista arvioida todennäköisyyksien avulla. Tällöin hajauttaminen on keino hallita riskin seuraamuksia. Sen sijaan epävarmuutta ei ole etukäteen mahdollista arvioida. Kokemus auttaa kuitenkin hallitsemaan sitä. Todellinen epävarmuus (true uncertainty) tarkoittaa puolestaan sitä, että tulevaisuus on tuntematon eikä sitä ole mahdollista hallita edes kertyneen osaamisen avulla (Landström & Lohrke 2010, 21). Knightin mukaan yrittäjyydelle tyypillistä on ennen muuta todellisen epävarmuuden olemassaolo, jonka kompensationsa on yrittäjävointi.

Epävarmuus on voiton välttämätön edellytys (Knight 1921, 20): *"... true uncertainty, and not risk ... which forms the basis of a valid theory of profit and*

accounts for the divergence between actual and theoretical competition.” Menestyminen puolestaan edellyttää kykyä ennustaa tulevaa (emt., 241): “... Men differ in their capacity by perception and inference to form correct judgement as to the future course of events in the environment. This capacity, furthermore, is far from homogenous, some persons excelling in foresight in one kind of problem situations, others in other kinds, in almost endless variety.” Edellytys on myös kyky sietää epävarmuutta (emt., 271): “... Any degree of effective exercise of judgement or making decisions, is in a free society coupled with a corresponding degree of uncertainty bearing, or taking responsibility for those actions.”

Harvey Leibenstein (1922-1994). Leibenstein (esim. 1987; Dean & Perlman 1998) tekee eron allokatiivisen tehokkuuden (allocative efficiency) ja muun tehokkuuden välille, jota hän nimittää X-tehokkuudeksi (X-efficiency). Sillä hän tarkoittaa yrityksen kykyä hyödyntää tehokkaasti käytössään olevia resursseja tavaroiden ja palvelujen tuotannossa. Leibenstein (1966, 412) tunnistaa kolme syytä X-tehottomuudelle:

“There are (a) contracts for labor are incomplete, (b) the production function is not completely specified or known, and (c) not all inputs are marketed or, if marketed, are not available on equal terms to all buyers ...”.

Leibensteinin mukaan yritykset ja taloudet toimivat tavalla, jossa on poikkeuksetta parantamisen varaa. Tämä tarkoittaa, että (Leibenstein 1966, 413)

“... for a variety of reasons people and organizations normally work neither as hard nor as effectively as they could. In situations where competitive pressure is light, many people will trade the distillate of greater effort, of search, and the control of other peoples’ activities for the utility of feeling less pressure and of better interpersonal relations. But in situations where competitive pressure is high, and hence the costs of such trades are also high ... Two general types of movements are possible. One is ... towards greater allocative efficiency and the other ... involves greater degrees of X-efficiency. The data suggest that [often] the amount to be gained by increasing allocative efficiency is trivial while the amount to be gained by increasing X-efficiency is frequently significant.”

Yrittäjyyden tehtävänä on löytää keinot, joilla X-tehottomuus voidaan eliminoida ja menestyä kilpailussa. Keinoja yrittäjällä on kaksi (Casson 2003, 216-217): hankkia tuotannontekijöitä, jotka parantavat olemassa olevan tuotannon tehokkuutta tai mahdollistavat uudenlaisten tuotantomenetelmien käyttöönoton (*input completion*) sekä hyödyntää havaittavissa olevia hintaeroja (*gap filling*). Leibensteinen (1979, 136) mukaan yrittäjän palkkio on “... whatever they can, or are clever enough to arrange to get”. Implisiittisesti kysymys on siten viime lopuksi yrittäjän piirteistä, tiedoista ja taidoista hyödyntää tarjolla olevia mahdollisuuksia.

Itävaltalainen koulukunta

Vallitsevan uusklassisen talousopin rinnalle on syntynyt monia, usein selvästi valtavirrasta poikkeavia koulukuntia kuten marxilainen, sosialistinen, jälki-keynesiläinen, vihreä ja itävaltalainen koulukunta. Yrittäjyyden näkökulmasta näistä erityisestä huomiota ansaitsee itävaltalainen koulukunta, joka syntyi vastavoimaksi klassiselle talousopille, sen arvoteorialle ja kyvyttömyydelle antaa tyydyttävä selitys voitoille ja korolle. Itävaltalaisen koulukunnan mukaan talouden ilmiöt ovat yksilöiden toiminnan ja valintojen tulosta (metodologinen individualismi). Talouden ilmiöiden taustalla on vaikeasti mitattavissa olevia tekijöitä (subjektivismi). Se korostaa hyödyn subjektiivisuutta, markkinoiden toiminnan epävarmuuksia, yrittäjyyteen liittyviä riskejä sekä säätelyyn sisältyviä ongelmia. Prosessit ovat itävaltalaisen koulukunnan edustajille lopputulmia tärkeämpiä.

Itävaltalainen koulukunta nosti yrittäjyyden, inhimillisen toiminnan, talouden parrasvaloihin, joita Adam Smith, David Ricardo ja Marie Esprit Leon Walras olivat siihen saakka hallinneet. Oikeutuksen tälle antoi teollistuminen, erityisesti suurteollisuuden synty. Koulukunnan nimekkäimpiä edustajia ovat Carl Menger (1840-1921), Friedrich von Wieser (1851-1926), Eugen von Böhm-Bawerk (1851-1914), Ludwig von Mises (1881-1993) ja Friedrich Hayek (1899-1992) sekä Israel Kirzner (1930-) neoitävaltalaisen koulukunnan edustajana. Heidän ajattelussaan yrittäjätoiminnalla on keskeinen asema. Yrittäjä etsii epätasapainoisessa taloudessa hintaeroja, joita voisi hyödyntää tilanteessa, jossa talous tulkitaan jatkuvassa muutoksessa olevaksi. Hintaeroihin reagoiva yrittäjätoiminta toimii tasapainottavana voimana, vaikkei tasapainoa koskaan saavutakaan. Yrittäjä voi olla kuka tahansa, joka huomaa epätasapainoon liittyvän hintaeron. Hänen ei tarvitse olla innovaattori eikä riskinottaja, vaikka epävarmuus kuuluukin kiinteänä osana taloudelliseen toimintaan.

Carl Menger (1840-1921). Mengeriä voidaan pitää ns. itävaltalaisen koulukunnan perustajana (Landström & Lohrke 2010, 23). Hänen merkityksensä on ennen muuta siinä, että hän otti etäisyyttä luonnontieteelliseen tiedeihanteeseen taloustieteessä. Kuten Salerno (2007, 4) toteaa

“... the Classical theory of prices and production was a theory of calculable action only, i.e., of action in the marketplace, a realm where all means and ends, costs and benefits, and profits and losses could be calculated in terms of money. While this was a great achievement and a bold step forward in economic science, it left out of account the subjective and nonquantifiable valuations and preferences of the consumer, the raison d’etre of all economic activity.”

Mengerin näkemystä kuvaavat subjektivismiin ja individualismin käsitteet. Taloudellisten muutosten perusta on yksilöiden käyttäytymisessä, siinä millä tavoin yksilöt jäsentävät ja tulkitsevat maailmaa sekä yksilöiden pyrkimyksissä. Taloudelliset ilmiöt ovat seurausta yksilöiden toiminnasta tai ne voidaan palauttaa osaksi yksilöiden toimintaa. Tämän perusteella hänen voidaan sanoa tulkitsevan yrittäjän muutosagentiksi, joka muuntaa käyttämänsä resurssit tuot-

teiksi tai palveluiksi. Ebnerin (2005, 259) mukaan Mengerin tulkinta sisältää neljä asiaa:

“First, information on the economic situation; second, the economic calculations required for arranging production processes; third, an act of will by which higher order goods are supplied to production; and fourth, supervision of the realization of the production plan.”

Friedrich von Wieser (1851-1926). Von Wieser korosti ainutlaatuisuuden (novelty) ohella johtajien roolia kehityksessä. Yrittäjä on yrityksensä taloudellinen johtaja ja voitto syntyy johtamisen tuloksena. Näin hän syvensi Mengerin ajattelua yrittäjästä ja hänen toiminnastaan. Ebner (2005, 260) tulkitsee Mengerin ajatuksia yrittäjästä persoonana (*“as the great personalities of capitalism”*) seuraavasti:

“Attributes of entrepreneurship should include an intuitive judgement of new business opportunities, a drive for their realisation and risk-taking attitude associated with investing capital in new ventures, based on a “joy of playing”, but even more than that referring to a “joyful energy of creating”. Capitalist enterprise would serve as a terrain for diverse entrepreneurial types like the “courageous technological innovator”, the “organizer who knows human nature”, the “far-sighted banker”, the “reckless speculator”, as well as the “world-conquering leader of trust organizations”. While the leadership function proved to be the decisive aspect of entrepreneurship, it was accompanied by the role of the entrepreneur as a risk-taker. In conclusion, leadership capabilities and property of capital were both addressed as indispensable conditions for achieving an entrepreneurial position.”

Ludwig von Mises (1881-1973). Mises on itävaltalaisen koulukunnan keskeisiä edustajia. Hän oli vapaan markkinatalouden vahva kannattaja ja vastusti valtion puuttumista markkinoiden toimintaan. Hän jatkoi osaltaan yksilön merkityksen korostamista talouden kehityksessä. Talous on inhimillisen toiminnan tulosta (Landström & Lohrke 2010, 24). Mises katsoi, etteivät Böhm-Bawerk ja aiemmat koulukunnan edustajat olleet menneet analyyseissään riittävän pitkälle. Hänen suuri ansionsa liittyy analyysiin rahasta (Rothbard 2010, 18).

Misesin mukaan yrittäjäydessä on kysymys siitä, että kyetään ennakoimaan oikein markkinoiden kehitystä. Yrittäjä menestyy, jos hän kykenee ennakoimaan markkinoiden kehityksen, hän kykenee tuottamaan kilpailijoita halvemmalla ja olemaan hyödyllinen kuluttajille – mitä hyödyllisempi, sen kannattavampi yritys on. Sen vuoksi julkisen vallan ei pitäisi verottaa voittoa.

Friedrich August von Hayek (1899-1992). Hayek sai Nobel-palkinnon vuonna 1974. Muiden koulukunnan edustajien tapaan hän korosti markkinoiden toiminnan merkitystä. Hän ei eksplisiittisesti ota kantaa yrittäjäyteen eikä yrittäjän merkitykseen. Itse asiassa yrittäjä ja liikkeenjohtaja näyttävät samaistuvan toisiinsa hänen ajattelussaan. Kuitenkin Hayekin ajatukset tiedosta ja markkinois-

ta ovat yrittäjyyden kannalta tärkeitä. Hänen mukaansa talouden keskeinen ongelma ei ole resurssien allokaatio (Hayek 1945, 78)

"It is rather a problem how to secure the best use of resources known to any of the members of society, for ends whose relative importance only those individuals know. Or, put it briefly, it is a problem of the utilization of knowledge not given to anyone in its totality."

Resurssien tehokas vaihto ja hyödyntäminen voivat tapahtua vain hintamekanismin kautta toimivilla markkinoilla. Markkinoiden tuottamalle informaatiolle ei hänen mukaansa ole vaihtoehtoa. Hänen mukaansa markkinataloudessa osaaminen on jakaantunut eri yksilöille. Kukaan ei ole toisensa kopio tässä suhteessa. Tämä tiedon lokeroituminen selittää epävarmuuden olemassaolon, mikä puolestaan lisää liiketoiminnan mahdollisuuksia.

Israel Kirzner (1930-). Kirznerin mukaan yrittäjän tulee olla valpas liiketoimintamahdollisuuksien tunnistamisessa ja hyödyntämisessä. Yrittäjä pyrkii siten löytämään kannattavia liiketoimintamahdollisuuksia ja auttaa samalla ylläpitämään markkinatasapainoa hyödyntämällä näitä mahdollisuuksia. Kirzner (1973, 35) muotoilee näkemyksensä seuraavasti:

"Now I choose to label that element of alertness to possibly newly worthwhile goals and to possibly newly available resources – which we have seen is absent from the notion of economizing but very much present in that of human action – the entrepreneurial element in human decision-making. It is this entrepreneurial element that is responsible for our understanding of human action as active, creative, and human rather than as passive, automatic, and mechanical. Once the entrepreneurial element in human action is perceived, one can no longer interpret the decision as merely calculative – capable in principle of being yielded by mechanical manipulation of the "data" or already completely implied in these data. One must now recognize that the human decision cannot be explained purely in terms of maximization, of "passive" reaction that takes the form of adopting the "best" course of action as marked out by the circumstances."

Yrittäjä etsii kysyntä- ja tarjontainformaation perusteella liiketoimintamahdollisuuksia. Etsimällä epätasapainotilanteita, markkinaepätäydellisyyksiä, ja hyödyntämällä aikaisempaa tehokkaammin olemassa olevia resursseja yrittäjä omalla toiminnallaan edistää pienin askelin markkinatasapainon syntyä. Yrittäjän toiminnan areena syntyy nimenomaan tästä prosessista. Yrittäjä ei ole passiivinen olemassa olevan informaation hyödyntäjä vaan aktiivinen ympäristöönsä vaikuttava toimija (Douhan, Eliasson & Henrekson 2007). Valppaus (alertness) on kirzneriläisen ajattelun ydinkäsite, valppaus tähän asti tunnistamattomia mahdollisuuksia kohtaan. Valppaus on kyky nähdä ja toimia eri tavalla kuin toiset, se on kykyä nousta tavanomaisen ajattelun yläpuolelle. Toisesta näkökulmasta valppautta voidaan tilana, joka mahdollistaa spontaanin oppimisen (Gunning 2000).

Kirzner (1973, 70) korostaa virheistä oppimisen merkitystä. Valppaus, oppiminen ja yrittäjyys muodostavat mahdollisuuden tunnistamisprosessin:

"... how yesterday's market experience can account for changes in plans that might generate alterations in prices, on outputs, or in the use of inputs. For this is it necessary to introduce the insight that men learn from their experiences in the market. It is necessary to postulate that out of the mistakes which led market participants to choose less-than-optimal courses of action yesterday, there can be expected to develop systematic changes in expectations concerning ends and means that can generate corrective alterations in plans."

Kirzneriläisessä ajattelussa taloudelliset kannustimet ovat tärkeitä. Voiton tavoittelu on toivottavaa, koska se yhdistää kysynnän ja tarjonnan sekä parantaa tuottavuutta. Kirzner korostaa myös yrittäjän oikeutta voittoon. Markkinataloudessa jokaisen tulee hyötyä oman luovuutensa tuloksista (Ebeling 2001). Suhteessa Schumpeteriin ero on selkeä. Uskallusta ja itseluottamusta tärkeämpää on näkemys, kyky tulkita ja ymmärtää markkinoiden toimintaa sekä hyödyntää niiden tarjoamia mahdollisuuksia.

Schumpeterilainen innovaatioajattelu

Joseph Schumpeter (1883-1950) oli itävaltalainen, mutta ei kuitenkaan edustanut ajattelussaan ns. itävaltalaista koulukuntaa. Hänet muistetaan ennen muuta talouden kehitystä kuvaavista ajatuksista, jotka kuten Landström (2005, 34-36) toteaa, eivät kuitenkaan ole kovin helposti tulkittavia. Hän piti innovaatioita talouden kehitystä eteenpäin vievänä voimana. Innovaatiot rikkovat talouden tasapainon ja aikaansaavat talouskehityksen. Hän kuvaa yrittäjyyttä prosessina ja yrittäjää innovaattorina. Hänen yrittäjänäkemyksensä on korostetusti innovaatioihin liittyvä. Rahoittajien tehtävänä on arvioida hankkeiden kannattavuus ja kantaa hankkeen toteuttamiseen liittyvä riski.

Schumpeterin ajattelua kuvaa hänen näkemyksensä yrittäjyydestä luovana tuhona (creative destruction). Vanhat tavat tehdä asioita korvautuvat uusilla. Schumpeterin mukaan voiton tavoittelu on oleellista yritystoiminnalle. Tämä puolestaan on mahdollista tekemällä asiat paremmin kuin muut, uudistamalla nopeammin kuin muut ja löytämällä ennen muita uusia ratkaisuja. Innovaatiot Schumpeter (1934, 66) jakaa viiteen ryhmään:

"(1) The introduction of a new good – that is one with which consumers are not yet familiar - or of a new quality of a good. (2) The introduction of a new method of production, that is one not yet tested by experience in the branch of manufacture concerned, which need by no means be founded upon a discovery scientifically new, and can also exist in a new way of handling a commodity commercially. (3) The opening of a new market, that is a market into which the particular branch of manufacture of the country in question has not previously entered, whether or not this market has existed before. (4) The conquest of a new source of supply of raw materials or half-manufactured goods, again irrespective of whether this source already exists or whether it has first to be created. (5) The

carrying out of the new organization of any industry, like the creation of a monopoly position (for example through trustification) or the breaking up of a monopoly position."

Schumpeterin mukaan yrittäjän ei tarvitse olla omistaja eikä siten myöskään riskinkantaja. Oleellista ovat innovaatiot, kyky tehdä jotain tavanomaisesta poikkeavaa, tavanomaisesta poikkeavalla tavalla tai tavanomaisesta poikkeavista panoksista. Tavoitteena on markkinatasapainon murtaminen. Drucker (1985) edustaa selvästi schumpeterilaista ajattelua siinä mielessä, että hän pitää innovaatioita yrittäjyyden ytimenä.

Ebnerin (2005, 267; Schumpeter 1934, 93-94) mukaan voiton tavoittelu ei kuitenkaan ollut Schumpeterin ajatuksissa lopullinen tavoite vaan keino saavuttaa jotain vielä tätäkin suurempaa. Näitä tavoitteita hän kuvaa seuraavasti:

"These [entrepreneurs] are first of all motivated by the drive for building a family-empire or dynasty. Further motives were, second, an impulse for conquering and fighting, based on striving for success itself, as well as, third, the artistic joy of creating, that is of exercising creative energy. Thus Schumpeter's entrepreneurs are driven by motivations which are basically alien to the capitalist rationale."

Yrittäjyyden ajan ajattelijat

Toisen maailmansodan jälkeen usko suurten yritysten maailmaan alkoi vähin erin hiipua. Aikaisemmin pienten yritysten merkitystä perusteltiin sosiaalisin ja poliittisin syin, tuolloin myös taloudelliset perusteet nousivat näkyvästi keskusteluihin. Pienillä yrityksillä osoitettiin olevan itsenäinen taloudellisesti perusteltavissa oleva rooli markkinataloudessa. Pienten yritysten merkitys nousi keskusteluun, tätä kautta yrittäjyys yleisesti. Audretsch (2002, 5) kuvaa muutosta jopa dramaattiseksi. 1970-lukua pidetään muutoksen vuosikymmenenä. Love- man ja Sengenberger (1991) sekä Acs ja Audretsch (1993) osoittivat tutkimuksissaan, että PK-yritysten merkitys vaihtelee maiden välillä ja että Pohjois- Amerikassa ja useimmissa Euroopan maissa PK-yritysten suhteellinen merkitys kääntyi kasvuun 1970-luvun puolivälissä. Muutokselle on tarjottu monia selityksiä: esimerkiksi teknologisen kehityksen mahdollistama tuotantoparadigman muutos, globalisaation synnyttämä kilpailu, asiakkaiden yksilölliset vaatimukset, normiperustan muutokset ja markkinatalouden aseman vahvistuminen sekä innovaatioiden merkityksen korostuminen talouksien ja yritysten kilpailukyvyn perustana (Brock & Evans 1989; Audretsch & Thurik 2001). Kehityksen ymmärtämisen näkökulmasta Audretschin (1995) esille nostama näkökulman muutos oli tärkeä oivallus. Yksilön käyttäytymisen näkökulmasta tiedon ylivuoto (knowledge spillover) saa sellaisia selityksiä, joita ei ole mahdollista tavoittaa, jos havaintoyksikkönä on yritys.

Viimeksi kuluneiden vuosikymmenien osalta yrittäjyyttä koskevaa keskustelua voidaan luonnehtia sirpaleiseksi ja moniulotteiseksi. Vielä sirpaleisemmaksi se muodostuu, kun mukaan otetaan aluenäkökulma. Pyrin seuraavassa perustelemaan kuvioon 1 (s. 10) sisältyvien tutkijoiden

mukanaolon. Lähtökohtanani on luonnollisesti pyrkimys yrittäjyyden näkökulmasta ymmärtää aluekehitystä viimeisten 250 aikana.

Birch vaikutti merkittävästi siihen, että pienet yritykset nousivat kiinnostuksen kohteeksi. Tutkimuksessaan *"The Job Generation Process"* vuodelta 1979 (Birch 1979) hän osoitti, että pienet yritykset vastaavat pääosasta uusia työpaikkoja Yhdysvalloissa. Kysymys oli itsenäisistä, usein alle 20 henkilön yrityksistä, jotka toimivat talouden kasvualoilla. Työpaikkoja luoneet yritykset olivat lisäksi usein aivan elinkaarensa alkuvaiheessa. Birch'in tulokset herättivät aikanaan kiinnostusta myös päätöksentekijöiden ja median piirissä. Birch oli myös ensimmäisiä, jotka kiinnittivät huomiota nopeasti kasvaneisiin yrityksiin. Gasellyrityksen käsite on itse asiassa lähtöisin häneltä (Birch & Medoff 1994).

McClelland nosti tutkimuksessaan *"The Achieving Society"* (1961) yksilöt tarkastelun keskiöön etsimällä vastausta kysymykseen *"Why do certain societies develop more dynamically than others?"* (Landström & Lohrke 2010, 28). Vastauksessaan hän korosti suoritusmismotivaation (need for achievement) merkitystä. Samaan aikaan **Hagen** oli kiinnostunut tutkimuksessaan *"On the Theory of Social Change"* (1962) siitä, *"Why do entrepreneurs more often come from certain social groupings than others?"*. Hän päätyi näkemykseen, jonka mukaan kysymys on usein henkilöistä, jotka kokevat arvostuksen puutetta ja joille yrittäjyys tarjoaa mahdollisuuden samaistua itse arvostamaansa yhteiskunnalliseen viiteryhmään. Alussa kiinnostus yrittäjän luonteenpiirteisiin oli vahvaa. Kuitenkin, kuten **Gartner** (1989) totesi artikkelissaan *"Who Is an Entrepreneur? Is the Wrong Question"*, oleellista on kiinnittää huomiota myös siihen, mitä yrittäjät tekevät, miten he toimivat ja ajattelevat. Intentioiden korostaminen voidaan nähdä myös reaktiona perinteisen piirreteoreettisen ajattelun kyvyttömyyteen ennustaa yrittäjäksi ryhtymistä. Schjoedt ja Shaver (2004, 3) toteavat, että *"understanding the antecedences of entrepreneurs' intentions will increase our understanding of entrepreneurs' intended behaviors"*. He perustavat näkemyksensä, kuten esimerkiksi **Krueger** ja Carsrud (1993) sekä Kruger ja Brazeal (1994), tavoitteellisen toiminnan teoriaan (esim. Ajzen 1991). Ns. Shaperon malli (Shapero & Sokol 1982) korostaa myös intentioiden merkitystä käyttäytymisen selittäjänä.

Porterin (1991) merkitys on siinä, että hänen kansantalouksien kilpailukyvyyn kehitystä koskevat ajatuksensa loivat pohjan innovaatiovetoiselle kehittämisajattelulle, joka Suomessakin sai vahvan aseman jo 1990-luvun alkupuolella. Porterin (1991, 589-620) laajasti tunnettu näkemys kansantalouksien kilpailukyvyyn kehityksestä tunnistaa neljä kilpailukyvyyn kehitysvaihetta: tuotannon-tekijäkeskeisen, investointikeskeisen, innovaatiokeskeisen ja vaurauskeskeisen vaiheen. Kehittyneiden talouksien kilpailuetu on aikaisempaakin selvemmin kyvyssä uudistua, innovaatioissa.

Acs ja **Audretsch** ovat julkaisseet yksin ja yhdessä merkittävän määrän pieniin yrityksiin liittyviä tutkimuksia, innovaatioiden näkökulma on tässä yhteydessä erityisen merkittävä (Landström 2005, 205-234). Heidän yhteinen kiinnostuksensa on kohdistunut toimialan, yrityksen koon ja toimintaympäristön sekä innovatiivisuuden välisiin yhteyksiin. Merkittävänä

voidaan pitää heidän havaintoaan, jonka mukaan myös pienet yritykset ovat innovaatioiden näkökulmasta tärkeitä. Audretsch on ollut myöhemmin kiinnostunut esimerkiksi pienten yritysten kehityksestä, ulkoisvaikutuksista, kasvusta sekä yrittäjyyden ja liiketoiminnan edistämisestä. Acsin myöhemmässä tuotannossa alueulottuvuus on ollut näkyvästi esillä, erityisesti kaupunkien merkitys sijaintiympäristöinä.

Shane (2003) antaa jäsentyneen kuvan liiketoimintamahdollisuuteen kiinnittyvästä yrittäjyysprosessista. Liiketoimintamahdollisuuksien tunnistamisessa ja hyödyntämisessä on kysymys kahdesta asiasta: minkälaisia ovat mahdollisuudet, joita tunnistetaan ja hyödynnetään, sekä ketkä tunnistavat ja hyödyntävät mahdollisuuksia. Shanen (2003, 11) näkemyksessä oleellista on myös se, että liiketoiminta voi syntyä olemassa olevaan yritykseen tai sen ympärille voidaan perustaa uusi juridinen yritys. Shanen (2003, 224) näkemys on vielä tätäkin yksityiskohtaisempi ja elegantimpi ja osoittaa osaltaan vaikeuden, joka liittyy yrittäjäyrityksien tarkasteluun. Yritys havaintoyksikkönä antaa usein yksipuolisen kuvan kehityksestä. Liiketoimi olisi usein informatiivisempi. Yrittäjän käyttö havaintoyksikkönä on myös perusteltu. Yritykset vaihtuvat mutta yrittäjyys on pysyvää. Yhden yksittäisen yrityksen perusteella tehtävät päätelmät yrittäjän menestymisestä voivat olla hyvinkin harhaisia esimerkiksi tapayrittäjyyden yleisyyden vuoksi.

Sarasvathyn (2008) ajatukset haastavat Shanen (2003) yksilön rationaalisen käyttäytymiseen perustuvan näkemyksen yrittäjyysprosessista. Vapaasti tulkiten hänen peruskysymyksensä on, mikä erottaa parhaat hyvistä. Mitä on todellinen yrittäjäosaaminen (entrepreneurial expertise)? Ennen muuta kysymys on hänen mielestään tavasta ajatella ja toimia eikä yksittäisistä piirteistä tai ominaisuuksista. Hänen perusväitteensä on, että parhaiden yrittäjien ajattelu ja toiminta on vahvasti käynnistävän kehittämisen logiikan (effectual logic) mukaista. Käynnistävän kehittämisen mallin mukaisen ajattelun lähtökohtana ovat käytettävissä olevat keinot, joita Sarasvathy havainnollistaa kolmella kysymyksellä: *who I am, what I know, whom I know*. Oleellista on siten se, minkä varassa toiminta on mahdollista käynnistää ja mitä käytettävissä olevilla keinoilla voidaan aikaansaada eivätkä suinkaan tavoitteet tai liiketoimintamahdollisuus. Suhtautumisessa tulevaisuuteen oleellisia ovat asiat, joihin voidaan vaikuttaa ja tätä kautta vähentää tarvetta ottaa kantaa epävarmaan tulevaisuuteen. Käynnistävän kehittämisen mukainen ajattelu näyttäisi soveltuvan ennen muuta tilanteisiin, joissa on kysymys uusista markkinoista. Se korostaa yritysten välistä yhteistyötä keinona rakentaa markkinat, so. toimitaan kiinteässä yhteistyössä asiakkaiden, tavarantoimittajien ja jopa mahdollisten kilpailijoiden kanssa. Käynnistävälle kehittämiselle on tyypillistä, että alkuvaiheen asiakkaista pyritään saamaan yhteistyökumppaneita. Itse asiassa kilpailijoista ja kilpailija-analyysistä puhuminen on alkuvaiheessa jopa harhaanjohtavaa. Lisäksi ajattelu on luonteeltaan syklistä. Toiminnan sisältö voi muuttua prosessin aikana. Lisäksi samoista lähtökohdista yksilöt voivat päätyä erilaisiin lopputuloksiin.

SUOMALAISEN ALUEKEHITYKSEN PIIRTEET

Miltä aluekehitys näyttää Suomen näkökulmasta? Tarkastelun toteuttaminen edellyttää kehitysvaiheiden tunnistamista. Tukeudun ajattelussani paljolti Lindeqvistiin (1906), Koveroon (1947) ja Suomen taloushistoriaan (1980 ja 1982) sekä Vartiaisen (1998) näkemykseen aluepolitiikan vaiheista. Näiden pohjalta syntyy helposti näkemys, jonka mukaan muutoksen tahti olisi ollut kiihtyvä. Kehityksen vaiheet lyhenevät, kun lähestytään tätä hetkeä. Lisäksi keskittymisen näyttäisi olevan aluekehityksen keskeinen piirre. Koko talouden kilpailukyky näyttäisi olevan entistä harvempien alueiden varassa? Tällaisiin havaintoihin sisältyy implisiittisesti näkemys siitä, että kehitys jatkuisi samankaltaisena tulevaisuudessakin. Kaikesta huolimatta uskallaudun näistä lähtökohdista matkalle.

Vakaan toimintaympäristön vaihe (-1860)

Suomen taloushistorian ensimmäinen osa on nimetty Agraariseksi Suomeksi (Jutikkala, Kaukiainen & Åström 1980). Tarkastelu ulottuu 1800-luvulle. Siinä tarkastellaan asutuksen leviämistä, väestön kasvua ja elinkeinojen vähittäistä eriytymistä kuten toisen osan esipuheessa todetaan (Ahvenainen, Pihkala & Rasila 1982). 1800-luvulla merkantilismin ajatukset näkyvät myös Suomessa. Valtio huolehti perusrakenteen kehittämistä ja luotonannosta sekä osallistui jopa liiketoimintaan. Kauppataaseen ylijäämä ei ollut kovin keskeinen talouspolitiikan tavoite, koska ulkomaankauppaan liittyvät kysymykset olivat suurelta osin senaatin päätösvallan ulkopuolella. Tukholman taloudellinen vaikutus jatkui 1840-luvulle saakka. Terva, voi, kala ja halot menivät edelleen Tukholmaan. (Myllyntaus 1980).

”Teollisuutemme kehitystä Ruotsin vallan aikana ehkäisi ... meille epäedullinen teollisuuspolitiikka. Jo 1600-luvulta alkaen metsien häviämisen pelko johti siihen, että hallitus asetti esteitä meille tärkeän sahateollisuuden edistymiselle, metsävarat kun pyrittiin mahdollisimman tarkoin varaamaan metalliteollisuuden ja laivanrakennuksen tarpeisiin. Samalla Ruotsissa vaikutusvaltaiset piirit, varsinkin säätyvallan aikana, suhtautuivat epäsuopeasti teollisuuden nousuun Suomessa pitäen sitä valtakunnallisen työnjaon kannalta vähemmän suotavana. Omat haittansa aiheutti merkantilistinen talouspolitiikka.” (Kovero 1947, 788-789)

1800-luvun Euroopassa usko vanhaan talousajatteluun alkoi horjua. Merkantilistinen järjestelmä oli saanut väistyä liberalistisen talouspolitiikan tieltä. Myllyntaus (1980) jakaa kehityksen Suomessa neljään vaiheeseen:

- 1820-luvun alkuun ulottuvaa aikaa on sanottu agraarimerkantilismin ajaksi. Maatalous oli pääelinkeino ja valtion tärkein tulonlähde. Teollisuus oli vähäistä eikä senaatti pitänyt tarpeellisenä panostaa sen kehitykseen. Ulkomaankauppaa arvostettiin sen muille elinkeinoille, erityisesti maataloudelle, tuoman hyödyn vuoksi.

- Taloudellisesti vaikealle ajanjaksolle 1821-33 oli tyypillistä vähäinen siirtymä teollisuutta suosivaan suuntaan. Maataloutta ja teollisuutta pyrittiin suojaamaan tullein.
- Ajanjaksolla 1834-55 toteutettiin monia uudistuksia ja kauppa laajeni. Lars Gabriel von Haartman (1789-1859) oli ajan vaikutusvaltaisin henkilö Suomessa. Hän piti teollisuutta välttämättömänä. Valtion tuli olla aloitteentekijä. Valtion tuli panostaa myös kulkuyhteyksiin ja koulutukseen. Haartmanin merkantilistinen politiikka synnytti tuloksistaan huolimatta myös kritiikkiä liike-elämän ja sivistyneistön piirissä.
- Krimin sodan päättyminen ja Aleksanteri II:n nousu valtaan merkitsivät vapaamielisen aikakauden alkua ja merkantilismin päättymistä. Tehtailijat ja liikemiehet saivat vaikutusvaltaa aatelisten virkamiesten kustannuksella.

Ensimmäinen teollistumisen vaihe (1860-1917)

Käsityö hallitsi teollisten elinkeinojen työllisyyttä 1800-luvulla (Schybergson 1980, 427). Perinteisistä teollisuusaloista tärkeimmät olivat puunjalostus-, tekstiili-, metalli- ja elintarviketeollisuus. 1860-lukua pidetään yleisesti suuren muutoksen vuosikymmenenä.²⁰ Rasilan (1982, 13) mukaan ennen 1860-lukua suomalainen yhteiskunta oli perusluonteeltaan maatalousvaltainen ja staattinen, mutta sen jälkeen yhteiskunnan olennaisin piirre on hänen mukaansa ollut teollistuminen ja kaupungistuminen. Ensimmäinen teollistumiskausi päättyi ensimmäiseen maailmansotaan.

”Näin oli luotu ohjelma maamme talouselämän ja varsinkin sen teollisuuden elvyttämiseksi ... Suomikin sai v. 1859 uuden tullitariffin ... Melkein kaikki tuonti- ja vientikiellot poistettiin, tullittomien tavarain lukua suuresti lisättiin ja tullimääriä melkoisesti alennettiin ... Elinkeinovapaudelle raivasi tietä v. 1859 annettu asetus kaupan harjoittamisesta maalla. Ammattikuntalaitoksen lakkautti v. 1868 kaupasta ja elinkeinosta annettu asetus. Täydellinen elinkeinovapaus säädettiin ... v. 1879. Sahateollisuutta koskevassa erikoislainsäädännössä otettiin en-

²⁰ ”Teollisuutemme historiassa on ... 1800-luvun puoliväli tärkeä taitekohta. Uudet talouspoliittiset suuntaukset alkoivat silloin päästä meillä valtaan ja samaan aikaan ryhdyttiin panemaan toimeen talouselämän eri aloilla uudistuksia, joiden merkitys teollisuutemme edistymiselle oli muodostuva erittäin suureksi ... Vanhentunut lainsäädäntömme kahlehti vielä 1850-luvun alussa monella tavalla talouselämämme kehitystä. Ammattikuntalaitos oli yhä voimissaan ja nousevan teollisuudenkin toimintavapaus oli useassa suhteessa rajoitettu ... Itämaisen sodan loputtua v. 1856 pääsivät talouspolitiikkamme uudistamista vaativat patoutuneet voimat ... murtautumaan ... Seurauksena Aleksanteri II:n käynnistä maassamme v:n 1856 alkupuolella, senaattimme asetti ... kaksi komiteaa, joista toisen tuli harkita yleensä teollisuuden ja käsityön edistämistä, toisen pohtia mahdollisuuksia vuoriteollisuuden kehittämiseksi ... Ajan oloihin katsoen kummankin komitean ehdotukset olivat sangen vapaamielisiä ja kauaksi tähtääviä ... sahateollisuudesta ei niissä mainittu sanaakaan ... Saksalaisen asiantuntija ... Edmund von Bergin laatimana valmistui v. 1858 kruununmetsästämme mietintö, jossa osoitettiin silloisten säädösten vahingollisuus metsätaloudellemme ... Näihin aikoihin sai lisäksi sahateollisuuden rajoitusten jyrkkä kannattaja L.G. von Haartman eron valtiovaraintoimituskunnan päällikön virasta. Uusi suunta maan metsäpolitiikassakin teki siten jo tuloaan.” (Kovero 1947, 790-791)

simmäinen askel uuteen suuntaan v:n 1857 asetuksella, joka valtuutti senaatin myöntämään lupia höyrysafojen perustamiseen ... Vuonna 1861 annettiin ... asetus, jolla sahaliike julistettiin täysin vapaaksi ... Suuri merkitys teollisuutemme ja koko talouselämämme kehitykselle oli myös rahaolojemme edistämiseksi anetuilla uusilla säännöksillä. Uuden vekselisäännön maamme sai v. 1858; ensimmäinen yksityispankki perustettiin Suomeen v. 1861; oman rahansa, hopeamar-kan, maamme sai v. 1865 ... Edellä mainitun lainsäädännön ohella kehitettiin tarmokkaasti liikenneolojamme rakentamalla kanavia ja rautateitä ... teknillinen opetus järjestettiin luomalla v. 1859 perusta, polyteknillinen koulu, joka v. 1879 kehitettiin korkeakoulun luontoiseksi opistoksi. (Kovero 1947, 791-792)

Tuolloinkin Suomi oli yhä selvästi maatalousvaltainen maa, mutta elinkeinorakenteen monipuolistuminen oli käynnistynyt. Myös kansalaisten arvojen ja ajattelun muutos oli vahvaa. Kasvun ideologia valtaisi alaa, yrittämisen vapaus loi uusia mahdollisuuksia ja sosiaalinen liikkuvuus yleisty. Muutoksesta tuli pysyvä olotila ja aineellisen elintason tavoittelusta muutosta ylläpitävä voima.

"Kova aika v. 1867 tuotti kuitenkin tavallaan hyötyäkin kansallemme; se näet herätti sen siitä huolettomuudesta, jossa hyvinä aikoina oli eletty. Nyt alettiin kääntää suurempaa huomiota maatalouteen; ruvettiin tuumimaan miten olisi talous järjestettävä, jotta voitaisiin tulla paremmin toimeen silloin kuin viljansaanti ei onnistunut (Lindeqvist 1906, 406) ... suurenmoinen edistys karjanhoidon alalla on saatu aikaan monien karjanhoito- ja meijerikoulujen kautta, jotka valtion avustamina toimivat (emt., 407)."

Pienen ja raaka-ainevaroiltaan yksipuolisen talouden näkökulmasta oleellista oli päästä mukaan kansainväliseen vaihdantaan. Puu tarjosi mahdollisuuden vientitulojen hankkimiseen. Sahateollisuudesta tuli Rasilan (1982, 22) mukaan maan koko talouselämän katalysaattori.

"Tärkeä tulolähde on Suomella viime aikoina ollut metsistään, joiden arvoa ennen ei juuri minäkään pidetty. Ainoastaan sellaisilla metsillä, joista voitiin viedä hal-koja kaupunkiin tai kuljettaa sahoille tukkipuita, oli jonkinlainen merkitys. Kas-kenpolttoon niitä tuhlattiinkin minkäänlaista sääliä tuntematta. Ja tällaisena mel-kein joutavana taloon kuuluvana lisänä metsää pidettiin aina viime vuosisadan 70-luvulle asti, jolloin aljettiin viedä puutavaroita ulkomaille, niiden hinnat kun siellä olivat suuresti kohonneet (Lindeqvist 1906, 407-408)."

Kansainvälisyys oli vuosisadan vaihteessa tärkeä asia muutoinkin kuin vientitulojen näkökulmasta. Suomeen saatiin ulkomaista pääomaa, tehtaissa työskenteli ulkomaisia mestareita ja asiantuntijoita ja teollisuusjohtajat itse hakivat oppia ulkomailta ennen oman yrityksen perustamista (Rasila 1982, 24).

"Suurempi muutos kuin maatalouden alalla, on 19:nnellä vuosisadalla tapahtunut teollisuudessa. Viime vuosisadan alkupuolella ... tehdasliike oli hyvin vähä-pätöinen; ainoastaan jokunen pieni tehdas Turussa valmisteli kankaita; joitakuuta

tupakkatehtaita oli perustettu, ja muutamia sahoja löytyi Etelä- ja Länsi-Suomen vesistöjen varsilla sekä rautatehtaita ja myllyjä, joita niinikään vanhastaan oli siellä täällä (Lindeqvist 1906, 411) ... Seppä, nahkuri, suutari ja räätäli olivat melkein ainoat ammattilaiset, joiden puoleen maalla käännettiin. Kaupungeissa käsityöläiset myöskin valmistelivat kukin ammatteensa kuuluvia tuotteita, mutta entiseen tapaan kukin vähässä määrässä, sillä ainoastaan pari tai kolme miestä oli kussakin työpajassa. Teollisuuden tuotanto saatiin siis suurimmaksi osaksi käsin valmistamalla joko kotona tai käsityöläisiltä tilaamalla. Mutta viime vuosikymmenien kuluessa suurteollisuus on voittanut alaa Suomessakin; koneita on meilläkin alettu käyttää suorittamaan työtä, jossa ennen tarvittiin ihmiskäsiä. Meidän maamme onkin sovelias tehdasliikkeelle sen vuoksi, että virtojen ja koskien voimaa voidaan käyttää sen hyväksi (emt., 411-412) ... nykyään sahoja on melkein kaikkialla vesistöjen varrella, jonne tukkien kuljetus käy mukavasti ... Metsistä saadaan raaka-aine myöskin moniin puumassatehtaisiin, joissa kuusen ja haavan pölkyistä hiotaan puuvanuketta eli massaa; osa viedään sellaisenaan ulkomaille, mutta omassa maassakin valmistetaan siitä pahvia ja paperia (emt., 413) ... Suomen rautatehtaissa ja konepajoissa valmistellaan jo hienoimpiakin metalliteollisuuteen kuuluvia tuotteita; niinpä Fiskarsin teräaseet ovat kuuluisia, Varkaudessa ja Turun konepajassa valmistetaan höyrylaivoja; maanviljelyksessä ja meijerialoudessa tarvittavia koneita saapi kotimaassa valmistettuja; Tampereen konepajassa on joitakuuta vuosia rakennettu junanvetureita ... kutomateollisuuden alalla on niinikään monia tehtaita ... (emt., 414)."

Talouden kehitys ei tapahdu irrallaan muusta yhteiskunnallisesta kehityksestä. Ajan aatteet ja teknologinen kehitys vaikuttavat viiveellä pienissä syrjäisissä talouksissa. Ympäröivän yhteiskunnan vaikutus voi olla kahdensuuntaista. Talouden, tänä päivänä erityisesti teknologian, kehitys pakottaa ympäröivää yhteiskuntaa muuttamaan toimintatapojaan. Toisaalta yhteiskunnan tahdonilmaukset ja panostukset luovat uusia yrittäjyyden ja liiketoiminnan mahdollisuuksia.

"Teollisuuden kehitykseen on paitsi luonnonvoimien käyttämistä suuresti vaikuttanut se vapaus, joka viime aikoina on päässyt vallitsemaan. Entisien ehkäisevien ammattisäädelmien määräyksiä lievennettiin vuosisadan kuluessa tuon tuostakin, mutta vasta v. 1879 hyväksytty elinkeinolaki teki niistä kokonaan lopun ... (Lindeqvist 1906, 415)."

Maailmansotien välinen aika

Suursodan jälkeen olot olivat sekavat Suomessa muun Euroopan tapaan. Maan elintarvikehuollossa oli ongelmia, joiden vuoksi turvauduttiin elintarvikkeiden säännöstelyyn. Yleinen epävakaus ruokki protektionistisia pyrkimyksiä, joista ylitse pääseminen vei oman aikansa. Metsäteollisuus joutui etsimään uusia markkinoita tuotteilleen. Lisäksi itsenäistyminen toi mukanaan uusia haasteita kuten puolustuslaitoksen ja ulkoasianhallinnon järjestämisen.

"Epäluottamuksen vallitessa kansojen välillä tahdottiin omalla tuotannolla turvata välttämättömien hyödykkeiden saanti vastaisten kansainvälisten häiriöiden sattuessa. Tärkeänä syynä omavaraistumista suosivaan politiikkaan olivat myös vientivaikkeudet ... jotka olivat johtuneet osaksi sodan aiheuttamasta kansojen köyhtymisestä, osaksi eri maiden kotimarkkina- ja vientiteollisuuden sodan aikana tapahtuneesta laajentumisesta ... Ne maat ... joiden vanhoja ja uusia teollisuudenhaaroja yhä kiihtyvä ulkomaiden taholta tuleva kilpailu uhkasi häviöllä, ryhtyivät torjumaan tätä vaaraa suojelutoimenpiteillä kuten korottamalla tullimuurreja, sulkemalla ulkomaiset kilpailijat pois julkisten talouksien hankinnoista yms. Sodan aikana oli lisäksi erittäin suuresti voimistunut eräs teollisuuden sisäinen kehitystekijä, rationalisointi, työmenetelmien järjeistäminen. Siten ... saatiin tuotantokustannukset jatkuvasti alenemaan ja valmistusprosessit nopeammiksi, mutta samalla myös tuotantopaljoudet ja työttömyys pyrkivät lisääntymään ... ne ulottuivat maatalouteenkin ... Edellä esitettyihin teollisuutemme yleismaailmallisiin suhdanteisiin tuli lisäksi joukko oman maamme oloista johtuneita erikoispiirteitä. Ennen kaikkea on mainittava Venäjän markkinoiden menetyksiksi vuosiksi." (Kovero 1947, 810-812)

Nousukausi alkoi vasta 1920-luvun puolivälissä. Hyvät vuodet eivät kuitenkaan jatkuneet pitkään. Ns. suuri lama kulminoitui "mustaan torstaihin" 24. lokakuuta 1929, New Yorkin pörssin romahtamiseen. Taloushistoriamme toiseksi suurin lama koetteli erityisesti sahateollisuutta, mutta puunjalostusteollisuus kokonaisuutena säilytti asemansa keskeisenä teollisuudenalana (Ahvenainen & Kuusterä 1982, 223-224). Protektionististen toimenpiteiden yleistyminen vaikeutti suomalaisen teollisuuden vientiä. Kokemukset lisäsivät keynesiläisen talousajattelun suosiota. Näkemys, jonka mukaan julkisen vallan toimenpitein on perusteltua vaikuttaa markkinoiden toimintaan työllisyyden ja ostovoiman turvaamiseksi, sai vahvaa kannatusta.

Meistä on kuitenkin helppo yhtyä Henry Fordin (1927, 9) näkemykseen maailmasta maailmansotien välillä:

"Tosiasia on, että tuskin on miehenikä siitä, kun jokaista tilaisuutta kohti oli tuhannen miestä, kun sitä vastoin nykyjään joka miestä varten on tuhat tilaisuutta. Siihen määrään ovat olot meidän maassamme muuttuneet."

Toisen maailmansodan jälkeiset vuodet (uusteollistumisen aika)

Toisen maailmansodan jälkeiset vuodet olivat uuden sopeutumisen aikaa. Mukautuminen siviilituotantoon ja sotakorvaukset vaativat ponnisteluja, mikä puolestaan edellytti vahvaa julkisen vallan kontrollia talouteen. Sotakorvaukset, siirtoväen asuttaminen, kaatuneiden perheistä ja sodassa vammautuneista huolehtiminen, rintamamiehille annettujen lupauksen täyttäminen sekä sodan aiheuttamien aineellisten tuhojen korjaaminen muokkasivat näkemystä yhteiskunnasta hyvinvointivaltiona. Ehkä osittain tämän peruna yhteiskunnan ote palvelu- ja tavaratuotannossa on pysynyt merkittävänä tähän päivään saakka.

Monella tapaa merkkipaaluna voidaan pitää pääministeri Urho Kekkosen kirjaa *"Onko maillamme malttia vaurastua?"*, joka ilmestyi samana vuonna, jolloin

pidettiin olympialaiset Helsingissä ja sotakorvaukset Neuvostoliitolle saatiin maksetuksi (Kekkonen 1952). Maailma alkoi jälleen hymyillä, mutta Kekkonen peräänkuulutti kulutuksen kasvusta pidättäytymistä investointien hyväksi, malttia tulevaisuuden kasvuedellytysten hyväksi.

Olen mieluusti Tervon (2003) kanssa samaa mieltä siitä, että maltti on monessa mielessä Kekkonen ajattelun ytimessä. Meidän tulee nähdä tätä päivää etäämmälle ja tarkastella maata kokonaisuutena. Kokonaisuudesta käsin hän myös perusteli näkemyksiään (Kekkonen 1952, 105):

”Maan talouden kehittämisen ja monipuolistamisen kannalta Pohjois-Suomen teollistamista ei voida sivuuttaa eikä siirtääkään.”

Kekkonen (1952) kantoi huolta Pohjois-Suomen resurssien hyödyntämisestä, mikä antaisi pohjoisen ihmisille mahdollisuuden jäädä kotiseudulleen. Malttamaton Kekkonen oli siinä mielessä, että markkinat toimivat sotien jälkeisessä Suomessa kovin keskittyneellä tavalla. Etelä-Suomi tarjosi yrityksille yllin kyllin liiketoiminnan mahdollisuuksia käytettävissä olleisiin resursseihin nähden.

”Meidän on näet lähdettävä siitä, että yksityinen yritteliäisyys ei lähde Pohjois-Suomen sille suurelta osin tuntemattomiin olosuhteisiin, ennen kuin kaikki exploatointi-, laajentamismahdollisuudet Etelä-Suomessa on imetty loppuun saakka. Näitä mahdollisuuksia kestää vielä hyvin monta vuotta; suorastaan vuosikymmenessä on laskettava se aika, minkä koneistojen uudistaminen tuotannon lisäämiseksi, kilpailukykyisyyden parantamiseksi ja jalostusasteen korottamiseksi vanhoissa tuotantolaitoksissa vaatii. Voiman puute Etelä-Suomen tahdaslaitoksissa on ainoa tekijä, joka johtaa yrittäjän tien Pohjois-Suomeen rakentamaan vesivoimalaitoksia siinä määrin kuin oman teollisuuslaitoksen voimantarve vaatii. Sitä paitsi ne tehtävät, jotka Pohjois-Suomessa ovat odottamassa, ovat sitä suuruusluokkaa, että yksityisen yrittäjän käytettävissä olevilla varoilla ei niistä selvitä, kun yksikin yritys vaatii suuret pääomat eikä tätä yritystä voi aloittaa vaatimattomasti ja täydentää sitä mukaan kuin se tuottaa, vaan se on tehtävä heti täyteen laajuuteen.

Lähinnä Pohjois-Suomen erikoiset olosuhteet ja sen teollistamisen poikkeuksellinen suuruusluokka aiheuttavat sen, että yksityinen yritteliäisyys omaksumansa Etelä-Suomea suosivan suuntauksen ja sen käytettävissä olevien pääomien niukuuden vuoksi ei kykene rakentamaan Pohjois-Suomen teollisuutta, ei ainakaan niin nopeasti kuin kansantaloutemme etu vaatii ...

Ainoa käyttökelpoinen keino ... on, että valtio rientää Pohjois-Suomeen ja rakentaa sen raskaan teollisuuden. (Kekkonen 1952, 117-118).”

Julkisen sektorin väliintulo oli Kekkonen mielestä välttämätöntä, mikäli Pohjois-Suomi halutaan kehityksen piiriin. Kekkonen korosti sitä, että maataloudella on Pohjois-Suomessa suuret laajentumismahdollisuudet (Kekkonen 1952, 99), mutta kirjan perusviesti koskee kuitenkin teollisuutta.²¹

²¹ Vuonna 1997, 45 vuotta Kekkonen jälkeen, akateemisesta maailmasta tuli hyvin samankaltainen esitys. Se koostui investoinneista kahteen ydinvoimalaan, kahteen sellutehtaa-

”Metsätaloutta on Pohjois-Suomessa harjoitettu suuressa mittakaavassa, mutta puunjalostusteollisuus ei Pohjois-Suomessa ole niin laajaa kuin alueen metsävarat edellyttäisivät (Kekkonen 1952, 100) ... Vientiin menevä kohtuuttoman suuri raakapuumäärä olisi myös saatavissa teollisuutemme käyttöön, jos teollisuutta sijoitettaisiin Pohjois-Suomeen (emt., 102) ... puunjalostusteollisuuden laajentaminen Pohjois-Suomessa on mahdollinen ainoastaan sillä edellytyksellä, että kuljetussuhteita aivan ratkaisevassa määrässä parannetaan (emt., 101).”

Metsäteollisuuden ja liikennesaavutettavuuden ohella Kekkonen kiinnitti huomiota kaivostoimintaan ja erityisesti vesivoiman hyödyntämiseen energiantuotannossa, alueen luontaisiin raaka-ainemahdollisuuksiin.

Vaatimukset Suomen talouden rakenteellisista muutoksista voimistuivat 1960-luvulle tultaessa. Taustalla oli länsimaissa tapahtunut teollisuuden nopea kehitys, josta Suomen pelättiin jäävän jälkeen. Myös Kekkonen (1952) ajatusten pontimina oli naapurimaissa, Ruotsissa ja Norjassa, tapahtunut kehitys. Lisäksi maatalouden asema oli usein keskustelussa esillä. Keskustelussa viitattiin Virrankosken (1975, 239-240) mukaan elintarvikkeiden ajoittaiseen liikatuotantoon ja raakapuun korkeaan hintaan.

Ei liene väärin pitää Kekkonen (1952) ajatuksia aluepoliittisen ajattelun suomalaisina juurina. Alueiden kehittämisen perusteena oli koko talouden etu. Kysymys oli kuitenkin ajasta, jolloin usko fordistiseen massatuotantoon oli edelleen vahva. Suurtuotannon mahdollistamia etuja ei kyseenalaistettu. Tutkijoiden viesti oli, että pienissä yrityksissä tuottavuus oli matalampi, palkat pienempiä ja innovatiivisuus vähäisempää kuin suurissa yrityksissä. Lisäksi pienten yritysten suhteellinen merkitys näytti vähenevän suuriin verrattuna (Audretsch 2002, 5-6). Hyvästä ajankuvasta käy myös tänä päivänä uudelleen oikeutetun arvostuksen kohteeksi noussut Joseph A. Schumpeter, joka hänkin erehtyi ainakin osittain todetessaan, että (Schumpeter 1942, 106)

”What we have got to accept is that the large-scale establishment or unit of control has come to be the most powerful engine of progress and in particular of the long-run expansion of output.”

Toisen maailmansodan jälkeen usko suurten yritysten maailmaan alkoi vähitellen hiipua. Pienten yritysten merkitys nousi keskusteluun, tätä kautta yrittäjyys yleisesti. Suomessa keskustelu noudatti kansainvälistä valtavirtaa, mutta ei kuitenkaan ollut yhtä vahvaa. Suomen kaltaiselle pienelle avoimelle taloudelle viennin merkitys on aina ollut suuri. Perinteisesti vienti on ollut teollisuuden varassa, aluksi metsäteollisuuden suurten yritysten varassa ja myöhemmin ennistä enemmän teknologiateollisuuden yritysverkostojen varassa. Suurten yri-

seen, viiteen paperikoneeseen ja 100-150 hakevoimalaan (Helsingin Sanomat 12.1.1997). Valtion rahoitusosuus oli esityksen mukaan tarkoitus saada valtionyhtiöiden myyntituloista. Esitys synnytti rajalinjoiltaan varsin selkeän keskustelun, kannattajien määrä jäi kuitenkin epäilijöiden määrää pienemmäksi.

tysten ja organisaatioiden merkitys on Suomessa ollut perinteisesti vahva, mikä vuoksi maatumme voidaan yhä edelleen pitää vahvan palkkatyökulttuurin maana. Teollisen rakennemuutoksen, tuotantoparadigman muutoksen ja elinkeinorakenteen palveluvaltaistumisen myötä tilanne on kuitenkin muuttunut. Elinkeinorakenteen palveluvaltaistumisen myötä vientitalkoisiin on ryhdytty kaipaamaan myös palveluyrityksiä. Odotukset ovat kohdistuneet ennen muuta ns. KIBS-yrityksiin. Viimeisen vuosikymmenen aikana suuria odotuksia on kohdistettu erityisesti kasvuyrityksiin.

Samaan aikaan "perinteiset" hyvinvointivaltiot, joiden keskeisenä päämääränä on ollut kansalaisten tasa-arvo ja hyvinvointi, ovat muuttumassa kohti kilpailuvaltioita (Pelkonen 2008). Kilpailuvaltiot painottavat innovaatioiden edistämistä ja kilpailukykyä sekä asettavat taloudelliset tavoitteet laajempien yhteiskunnallisten päämäärien edelle. Samaan tapaan alueiden tasolla kilpailukyvyn edistämisestä on tullut yhä keskeisempi tavoite.

Institutionaaliset innovaatiot ovat välttämättömiä kehityksen moottoreita kuten Lovio (1989) aikanaan osoitti. Näiden kirjo laajenee, kun asian merkitys kasvaa. Teollisuuspolitiikan rinnalle nousi aikanaan teknologiapolitiikka, myöhemmin ryhdyttiin puhumaan teknologia- ja innovaatiopolitiikasta, nykyään tiedepolitiikasta puhutaan omana osa-alueenaan. Chydeniuksen aikaan pappilat olivat innovaatiokeskuksia. Nyt tämän roolin ovat ottaneet erilaiset tavoitteelliset kehittämissympäristöt kuten hautomat, tiedepuistot ja tiedelaaksot. Alueiden näkökulmasta edistämiseen liittyy vielä yksi erityiskysymys. Pyritäänkö edistämällä vahvistamaan yritysten alueellista liikkuvuutta ja laajentumista nykyisen sijaintialueen ulkopuolelle vai edistämään koko talouden näkökulmasta uuden liiketoiminnan syntyä. Investointien ja yritysten redistribuutio, olemassa olevan uusjako, edustaa vanhaa toimintamuotoa. Siinä alueellinen kehitys supistuu "nolla-summa peliksi", jossa kasvu saavutetaan toisen alueen kustannuksella (esim. Lehmusto 1980; Lehmusato 1987; Tervo 1985; Niittykangas 1985). Yrittäjyyden ja omatoimisuuden korostaminen voivat puolestaan johtaa resurssien tuhlaukseen ja sirpaleisuuteen (TEM 2009).

Kuten edellä totesin, aluepolitiikka ei aiemmin jättänyt Suomessa kovin paljoa tilaa itsenäiselle pienyritys- tai PK-politiikalle. Asiat ovat kuitenkin muuttuneet. Huoli koko talouden kilpailukyvästä dominoi keskustelua. Tänä päivänä voimme käyttää yläkäsitteenä elinkeinopolitiikkaa, jossa *"on ensisijaista huolehtia innovaatioprosessin, toimintaympäristön ja infrastruktuurin hyvästä vuoro-vaikutuksesta"* (KTM 2006, 10). Sen ytimessä ovat innovaatiot ja se pitää sisällään kaikki tätä prosessia tukevat toiminnot. *Elinkeinopolitiikan haasteina ovat erityisesti liiketoimintaosaamisen vahvistaminen ja kasvuyrittäjyyden edistäminen. Rahoituksen suuntaamisessa painotetaan palvelualojen innovatiivisuuden ja tuottavuuden kohentamista ja jalostusteollisuuden toimintaedellytysten turvaamista. Tietotekniikan ja immateriaalioikeuksien hyödyntämistä liiketoiminnassa laajennetaan.*

Teollisuus-, teknologia-, innovaatio- ja tiedepolitiikka. Jääskeläinen (2001, 39-45) jakaa itsenäisyytemme ajan teollisuuspolitiikan neljään jaksoon. Ennen 1960-lukua ei Jääskeläisen mukaan nykymuotoista teollisuuspolitiikka harjoitet-

tu. Teollisuuspolitiikka oli osaamisen infrastruktuurin rakentamista ja valtion-yhtiöiden perustamista. Lisäksi 1950-luvulle saakka pyrittiin suojaamaan kotimaista tuotantoa tuonnilta ja tämän jälkeen politiikka oli pienin askelin viennin ja kilpailun avaamiseen tähtäävää. 1960- ja 1970-luvuilla teollisuuspolitiikka sai vakiintuneen aseman. Poliitiikan kohteena olivat verohuojennokset ja suunnitelmallinen rakennepolitiikka, investointien vauhdittaminen, valtionyhtiöiden toiminta, kehitysaluepolitiikka ja ensi askeleet teknologiarahoituksessa. 1980-luvulla teollisuuspolitiikka ulotettiin kattamaan eri politiikan lohkot. Teollisuus- ja tiedepolitiikan raja hämärtyi. Tavoitteena oli tuottavuuden kasvu ja viennin esteiden poistaminen. 1990-luvulle on ominaista teknologian ja kilpailun edistäminen sekä varautuminen globaaliin kilpailuun.

Teknologia- ja innovaatiopolitiikan linjausten (2007-2011) mukaan ”teknologia- ja innovaatiopolitiikalla edistetään elinkeinoelämän kilpailukykyä ja uudistumista taloudellisen kasvun ja yhteiskunnan hyvinvoinnin varmistamiseksi. Tavoitteena on, että Suomi pystyy tarjoamaan yrityksille kansainvälisesti korkeatasoisen innovaatioympäristön, joka houkuttelee maahan myös ulkomaisia yrityksiä ja niiden tutkimus- ja tuotekehitystoimintoja. Ei liene liioiteltua väittää, että teknologia ja innovaatiopolitiikalla on erityisen merkittävä asema innovaatiovetoisessa taloudessa, jossa yritysten kyky uudistua on koko talouden kilpailukyvyn ydin ja kilpailumenestyksen perusta. Kansallisessa innovaatiostrategiassa (2008, 4) tähän on kaksi tulokulmaa. Toisaalta korostetaan innovaatioihin perustuvaa tuottavuuden parantamista yrityksissä ja muissa yhteisöissä (emt., 4): ”Tavoitetilassa suomalaiset yritykset menestyvät ja kasvavat kansainvälisillä markkinoilla osaamisen luoman kilpailukyvoyn ja tuottavuuden kehittämisen ansiosta. Myös Suomen julkinen sektori uudistaa palvelujärjestelmiään ja toimintatapojaan aktiivisesti innovaatioita kehittämällä. Nykyistä korkeammalla tuottavuudella Suomi kykenee vastaamaan työvoiman piene-
nemisen ja melko korkean kustannustason aiheuttamiin haasteisiin.” Toisaalta korostetaan sitä, että Suomen on oltava valitsemillaan innovaatiotoiminnan osaluilla edelläkävijä maailmassa (emt., 4): ”Tavoitetilassa Suomi vastaa yhteiskunnallisiin haasteisiin kokonaisvaltaisella, johdonmukaisella ja hallintorajat ylittävällä innovaatiopolitiikalla, joka ottaa laaja-alaisesti huomioon teknologiset ja ei-teknologiset innovaatiotoiminnan osa-alueet. Luovuuteen kannustava asenneilmapiiri tukee innovatiivisuuden laaja-alaista kehitystä. Edelläkävijyyys turvaa elinkeinoelämän ja kansantalouden kilpailukyvoyn kovenevassa kansainvälisessä kilpailussa. Suomen on pystyttävä luomaan globaalisti merkittävää lisäarvoa ja houkuttelemaan maahan osaajia ja investointeja. On myös aktiivisesti vaikutettava alueellisen, kansallisen ja kansainvälisen kehityksen suuntaan ja tavoitteisiin. Suomalaiset on saatava laajasti mukaan erilaisiin osaamis- ja tietämysverkostoihin.”

Rahoitusta kohdennetaan strategisen huippuosaamisen keskittymille (SHOK) aloilla, jotka ovat kansantalouden, yhteiskunnan muun kehityksen ja kansalaisten hyvinvoinnin kannalta keskeisiä. Alueiden innovaatioperustaa sekä elinkeinoelämän ja koulutus- ja tutkimusyhteisöjen yhteistyötä vahvistetaan klusteripohjaiseen verkottumiseen perustuvalla osaamiskeskusohjelmalla (OSKE). Teknologian lisäksi huomiota kiinnitetään liiketoimintaosaamisen vahvistamiseen, palveluinnovaatioiden kehittämiseen ja kasvuyrittäjyyteen. Yritysten

ja koko innovaatiojärjestelmän kilpailukyvyn kannalta on tärkeää verkottua johtavien teknologiamaiden ja alueiden kanssa.²²

Tiedepolitiikan merkityksen kasvu korostaa osaltaan innovaatio-orientoituneen kehittämisen keskeisyyttä Suomessa ja oikeastaan kaikissa läntisissä kehittyneissä markkinatalousmaissa. Mielenkiintoisella tavalla tätä muutosta kuvaa se, että opetusministeriössä puhutaan koulutus-, tiede- ja teknologiapolitiikasta, kun taas työ- ja elinkeinoministeriö on ihastunut teknologia- ja innovaatiopolitiikkaan. Oleellista kuitenkin on keskustelun monimuotoistuminen. Tärkeäksi koettu asia alkaa saada ansaitsemaansa vivahteikkautta.

Tiedepolitiikan tavoitteena on²³ ”vahvistaa yhteistyössä eri toimijoiden kanssa tietoa ja osaamista sekä Suomen tieteen kansainvälistä tasoa ja näkyvyyttä. Tutkimuksen kansainvälistä menestymistä tuetaan rahoittamalla korkeatasoista tutkimusta ja tukemalla tutkimusta, jonka odotetaan lisäpanostuksella yltävän kansainvälisiin läpimurtoihin”. Tiedepolitiikan painopisteitä ovat tutkijankoulutuksen ja tutkijanuran kehittäminen, kansainvälisyyden vahvistaminen, tutkimuksen laadun vahvistaminen sekä tieteen ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen lisääminen. Suomen tieteen tilaa koskevassa arvioinnissa (Suomen Akatemia 2009) nousi esille kehittämistarpeita, jotka synnyttävät vähintäänkin pohdintaa. Lisäksi innovaatiojärjestelmämme arvioinnissa (TEM 2009) yliopistojen toiminta nousi esille useasta näkökulmasta. Oletettavasti ainakin aloitettu rakenteellinen kehittäminen jatkuu myös lähivuosina.

Välittäjäorganisaatiot. Välittäjäorganisaatiot toimivat innovaatioiden edistämiseksi, innovaatioprosessin nopeuttamiseksi ja sen riskien vähentämiseksi (Koskenlinna, 2005, 12; myös Smedlund, Ståhle & Köppä 2005; Konttinen, Sutinen & Nieminen 2009; Saarivirta 2009). Niiden tehtävänä on toimijoiden yhteistyön muotojen kehittäminen, innovaatioympäristön rakenteiden kehittäminen ja erilaisten asiantuntijapalveluiden tarjoaminen innovaatioprosessin käyttöön sen eri vaiheissa.

Koskenlinnan (2005) mukaan Suomessa oli vuosikymmenen puolivälissä erilaisia välittäjäorganisaatioita pari kolme sataa. Lukumääräisesti eniten oli alueellisia kehitysyhtiöitä (noin 100-160). Yrityshautomoita oli yli sata. Lisäksi korkeakouluissa ja yliopistoissa toimii välittäjäorganisaatioiksi luettavia yksiköitä. Koskenlinnan (2005) mukaan välittäjäorganisaatioiksi voidaan laskea myös eräät projektimuotoiset virtuaaliorganisaatiot kuten osaamiskeskusohjelma (OSKE).

Myös rahoitusmarkkinat ovat reagoineet joustavasti yritysten muuttuneisiin tarpeisiin. Uusia instituutioita ja instrumentteja on syntynyt markkinoille. Julkisista toimijoista tärkeitä ovat TEKES, Finnvera, Finpro, Sitra, TE-keskukset, Teollisuussijoitus ja Keksintösäätiö (Koskenlinna 2005, 16). Suomen pääomasijoitusyhdistys ry perustettiin toukokuussa 1990. Yhdistyksen

²² [www-dokumentti] <http://www.tem.fi/files/20298/INNOPOL_SELONTEKO.pdf> (Luettu 20.5.2010).

²³ [www-dokumentti] <<http://www.minedu.fi/OPM/Tiede/tiedepolitiikka/?lang=fi>> (Luettu 29.12.2009).

varsinaiset jäsenet ovat Suomessa *pääomasijoitustoimintaa harjoittavia yhteisöjä*. Yhdistys hyväksyy liitännäisjäsenikseen myös yhteisöjä tai yksityishenkilöitä, joilla on mahdollisuus vaikuttaa pääomasijoitustoiminnan kehittämiseen Suomessa. Varsinaisia jäseniä yhdistyksellä on tällä hetkellä 40²⁴ ja liitännäisjäseniä 56²⁵. Yhdistyksen tarkoituksena on pääomasijoitustoimialan kehittäminen sekä yhdistyksen jäsenten etujen ajaminen Suomessa. Yhdistys edistää pääomasijoittamisen toimintaedellytyksiä valvomalla toimialan yleistä etua ja etiikkaa, edistämällä pääomasijoittajien ja yrittäjien välisiä yhteyksiä sekä järjestämällä tutkimus- ja koulutustoimintaa. Yhdistys huolehtii toimialan tiedottamisesta sekä ulkomaisista kontakteista. Lisäksi yhdistys antaa toimialalle suosituksia ja toimintamalleja.

Alueulottuvuuden omaavat politiikat. Varsinainen kehitysaluepolitiikka käynnistyi 1960-luvun lopulla. Ensimmäiset kehitysalueelait tulivat voimaan vuonna 1966. Tästä alkaen aluepolitiikkaa on toteutettu määräaikaisten lakien puitteissa. Määräaikaisuudella on pyritty siihen, että lainsäädäntö mahdollisimman hyvin vastaisi kulloinkin vallitsevan todellisuuden erityispiirteitä ja antaisi mahdollisuuden tehokkaasti vaikuttaa aluekehitykseen. Näin ainakin jälkikäteen lakien määräaikaisuutta voidaan hyvin ja uskottavasti perustella.

Vartiainen (1998) jakaa Suomessa harjoitetun aluepolitiikan kolmeen vaiheeseen seuraavasti.

1. Teollistava kehitysaluepolitiikka (1966-1975) tavoitteena edistää tuotannontekijöiden liikkuvuutta erilaisin kannustinpolitiikan keinoin.
2. Aluepoliittisen suunnittelun vaihe (1975-1988) tavoitteena kansalaisten hyvinvoinnin edistäminen.
3. Ohjelmaperusteinen aluekehittäminen (1989-) tavoitteena omiin vahvuuksiin perustuen rakentaa tavoiteltua tulevaisuutta.

Tervo (2003) pitää teollistavan kehitysaluepolitiikan kautta tuloksellisena. Tämä näkyy hänen mukaansa kahta kautta. Valtion omien yritysten sijaintiratkaisuissa noudatettiin Kekkonen viitoittamaa tietä. Kannustinpolitiikan keinoin pystyttiin puolestaan vaikuttamaan erityisesti ns. löyhäjuurisen tuotantotoiminnan investointipäätöksiin, tuotannontekijöiden liikkuvuuteen. Vuonna 1971 perustetulla Kehitysalue rahasto Oy:llä oli oma tärkeä merkityksensä tässä suhteessa (Tervo 1981).

Aluepoliittisen suunnittelun vaiheen tavoitteena oli hyvinvointiyhteiskunnan rakenteiden vahvistaminen. Sen perusajatukset perustuivat Pekka Kuusen (1961) kirjaan ”60-luvun sosiaalipolitiikka”, jolle tuossa ajassa oli vahva tilaraus. Kuusi itse oli jo 1950-luvun lopulla korostanut teollistamisen tärkeyttä. Kirjan ydin on näkemys sosiaalipolitiikan ja talouden suhteesta (Kosonen 1987,

²⁴ [www-dokumentti] <<http://www.fvca.fi/?pageid=12&parent0=3>> (Luettu 8.1.2011).

²⁵ [www-dokumentti] <<http://www.fvca.fi/?pageid=13&parent0=3>> (Luettu 8.1.2011).

223). Sosiaalipolitiikka ei ole taloudellinen rasite, vaan se edistää taloudellista kasvua. Usko rationaaliseen suunnitteluideologiaan ja sen hyvää synnyttävään voimaan oli vahva vielä kauan senkin jälkeen, kun Kuusi itse varoitti sosiaalipolitiikan laajentamisen vaaroista. Julkisen sektorin tuottamien hyvinvointipalvelujen verkostoa rakennettiin voimaperäisesti. Suomeen syntyi myös alueellisesti kattava yliopisto- ja korkeakouluverkosto, jonka alueellisia vaikutuksia voitkin yliarvioida.

Ohjelmaperusteisen aluekehittämisen tavoitteena on osaamisen yhteiskunta. Innovaatiot ja omaehtoisuus/omatoimisuus ovat ajattelun ytimessä. Ohjelmat toimivat keinona kohdentaa niukat resurssit kehityksen kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. EU-jäsenyyden myötä ohjelmaperusteisen kehittämisen asema syveni, mutta samalla Suomi otti aimo harppauksen markkinaehtoisen toiminnan suuntaan. Myös alueiden tasolla kilpailukyvyyn edistämisestä on tullut yhä keskeisempi tavoite, mihin viitataan esimerkiksi yrittäjyyskaupungin (entrepreneurial city) käsitteellä. Yrittäjämäiseen toimintaan liittyvä määre on liitetty jopa yksittäisiin organisaatioihin kuten yliopistoihin (entrepreneurial university).²⁶

²⁶ Niittykangas (2010, 135-146) tarkastelee erilaisia havainnollistuksia kehittyvistä toimintaympäristöistä. Käsitteet kuten alueellinen kilpailukyky, itseuudistumisen kapasiteetti, oppiva alue, innovatiivinen miljöö, innovaatiokapasiteetti ja innovaatioiden ekosysteemi kuvaavat kukin jotain oleellista tekijöistä, jotka ovat tyypillisiä kilpailussa menestyneille alueilla. Kehityksen näkökulmasta tärkeämpi on kuitenkin kysymys, mistä syntyy liike, muutos, dynamiikka. Rakennepiirteet ja niihin perustuvat alue-erot voidaan nähdä seurauksena tästä dynamiikasta. Yleisesti ottaen voitaneen väittää niin, että kansantaloustieteen vastaus kysymykseen on *agglomeraatiohyödyt*. Aluetieteen ja aluetaloustieteen vastaus näyttäisi olevan *innovaatiot*, agglomeraatiohyötyjen tapaan positiivinen kasvun ja kehityksen motiivi. Liiketaloustieteen vastaus kysymykseen on puolestaan *ansainnan mahdollisuus*, liiketoimintamahdollisuudet. Kun asioita tarkastellaan yksittäisten toimijoiden näkökulmasta, positiivinen mahdollisuuslähtöinen ajattelu voi saada rinnalleen toisenlaisen tulkinnan. Voittajien rinnalle ilmaantuu häviäjiä. Voittajienkin käyttäytymisen taustalta saattaa löytyä pakkoa eri muodoissaan. Siperia opettaa, kuten on tapana sanoa. Perustamisen motiiveissa on pakkoa 1980-luvulta lähtien. Toki oleellista on määrittää, mitä pakolla tässä yhteydessä tarkoitetaan. Ilmeistä kuitenkin on, että pakon elementin olemassaolo perustamisen yhtenä motiivina on yleistynyt (esim. Storeyn 1982; Binks & Jennings 1986; Littusen 1992; myös Auvinen, Niittykangas & Kuhmonen 2010), ennen muuta työttömyys tai sen uhka nousee usein yhdeksi perustamisen syyksi. Käytännön esimerkit alueiden kehityksestä kertovat myös pakosta kehityksen käynnistäjänä. Ulkoinen uhka on herättänyt kunnan tai kylän toimintaan yhteisen asian puolesta (esim. Johannisson 1990; Kärkkäinen 2002). Muutosprosesseja on kuvattu yhteisöyrittäjän (community entrepreneur) ja virtuaaliyrittäjän (virtual entrepreneur) toiminnan kautta. Muutoksen alkuvaiheessa toiminta usein henkilöityy. Median merkitys asian eteenpäin viemisessä ja toimijoiden sitouttamisessa yhteiseksi koetun asian taakse on suuri.

POHDINTAA

Kehitys on syklistä. Kehitys on luonteeltaan syklistä. Kriisit ja kasvun vaiheet lomittuvat toisiinsa. Pitkän aikavälin syklien ytimessä on ollut teknologinen kehitys. Se on synnyttänyt uusia liiketoiminnan mahdollisuuksia: uusia tuotteita ja palveluja sekä tuotannossa tarvittavien koneiden ja laitteiden tarpeen, erilaisista tuki- ja liittäistöiminnoista puhumattakaan (vrt. Shane 2003). Perez (2007) erottaa viisi teollisen kehityksen vaihetta (Kondratievin syklien korkeasuhdanteet): teollinen vallankumous ("vuodesta 1771"), höyryn ja rautateiden kausi ("vuodesta 1829"), teräksen, sähkön ja perusteollisuuden kausi ("vuodesta 1875"), öljyn ja autoteollisuuden sekä massatuotannon kausi ("vuodesta 1908") sekä ICT-alan vallankumous ("vuodesta 1971"). Mahdottomalta ei tuntuisi, että meneillään olevaa viidettä teknologista vallankumousta nimitettäisiin yrittäjyyden ajaksi. ICT-kehitys mahdollistaa verkostomaiset globaalit ratkaisut, joissa pienilläkin toimijoilla voi olla oma tärkeä merkitys. Samaan aikaan kilpailun luonne on muuttunut (Pajarinen ym. 2010). Myös toimialojen väliset rajalinjat ovat hämärtyneet (Ylä-Anttila 2010). Kehitys mahdollistaa aikaisempaa paremmin yrittäjyyden hyödyntämisen henkisenä voimavarana, yrittäjämäisenä käyttäytymisenä laajasti tulkiten.

Talouden lyhyen aikavälin vaihteluiden syyt ovat moninaiset. Monet niistä näyttäytyvät viime lopuksi häiriönä rahoitusmarkkinoilla. Talousajattelun yhdenmukaistuminen, jota voidaan pitää globalisaation seurauksena, näyttäisi lisäävän talouksien häiriöalttiutta ja haavoittuvuutta. Sattumankaan merkitystä ei pidä aliarvioida. Sattuma liittyy kaikkeen inhimilliseen käyttäytymiseen, myös yrittäjyyteen. Porterin (esim. Porter 1991, 156-158) mukaan kysymys on yritysten toimintaedellytyksiin ja kilpailuasemaan vaikuttavasta epäjatkuvuudesta: keksinnöt, teknologia-alojen muutokset, muutokset tuotantontekijämarkkinoilla (esim. öljykriisi), raha- ja valuuttamarkkinoiden muutokset, talouden nousu- ja laskusuhdanteet sekä sodat ovat usein vaikeasti ennakoitavissa olevia asioita. Sattumalla on myös yksilöön liittyvä tulkinta. Mahdollisuus voi avautua yllättäen vaikkakin tavoiteltuna ja toivottuna. Sattumaa kuvaavat sellaiset lausumat kuten "*Ole monessa mukana ja anna sattumalle mahdollisuus palkita*" ja "*Sattumakin pitää ansaita*". Taustalla on ajatus siitä, että aktiivinen ja uuras yksilö voi jossain määrin vaikuttaa sattumaan.

Markkinoiden asema vahvistunut. Globalisaation myötä markkinoiden asema on vahvistunut. Markkinoiden piiriin tulleiden talouksien määrä on kasvanut, minkä seurauksena kilpailu on koventunut. Tosin yritysten toiminnan ja menestymisen ehdot poikkeavat erilaisten talouksien välillä, mitä hyvin heijastaa Porterin (1991, 591-620) näkemys kansatalouksien kilpailukyvyyn lähteistä. Toiminnan ja menestymisen ehdot poikkeavat myös alueiden välillä: globaalilla tasolla, mutta yhtä lailla EU:n sisällä, mistä antaa hyvän kuvan Euroopan unionin vuonna 2007 julkaisema neljäs koheesioraportti. Toiminnan

ja menestymisen ehdot poikkeavat myös Suomessa maan eri osien välillä. Taloutemme kilpailukyky näyttäisi olevan entistä harvempien alueiden varassa? Entistä harvemmat alueet näyttäisivät tarjoavan kansainvälisesti kilpailukykyisen sijaintiympäristön yrityksille?

Kehittyneiden talouksien kilpailuetu oli aikaisempaa selvemmin kyvyssä uudistua, innovaatioissa, mikä sinällään on johtanut Suomessakin vahvasti innovaatio-orientoituneeseen kehittämisenäkemykseen.

”Innovaatiokeskeisessä taloudessa toimivat yritykset kilpailevat kansainvälisesti differoiduissa toimialasegmenteissä ... kustannukset eivät ole riippuvaisia tuotannon tekijäkustannuksista, vaan taitojen ja tekniikan mukanaan tuomasta tuotavuudesta. Hintatietoiset, vähemmän kehittyneet segmentit luovutetaan vähin erin muunmaalaisille yrityksille.” (Porter 1991, 599-600)

Ajatukset sivuavat vahvasti keskustelua oppivasta alueesta. Oppivan alueen käsitteen ydin on siinä, että se korostaa osaamisen ja oppimisen tärkeyttä alueiden menestymisen perustana. Alueilla täytyy olla kyky uudistua jatkuvasti ja uudistuminen tapahtuu oppimisen ja osaamisen kautta. Taustalla on näkemys innovaatiovetoisen talouden keskeisistä kilpailuedun lähteistä (Porter 1991, 599-602) sekä osaamistarpeiden jatkuvasta ja jopa kiihtyvistä muutoksesta: tuotteiden elinkaaret lyhenevät, uudet ammatit korvaavat perinteisiä, ja teknologinen kehitys on nopeaa. On luonnollista, että osaamisen merkityksen korostaminen kohdistaa huomion oppimiseen.

Globalisaatio ja markkinatalouden voittokulku ovat johtaneet siihen, että liiketoimintamahdollisuuksia on tällä hetkellä enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Siltä ainakin tuntuu. Tulevaisuus näyttää nykyisyyttäkin paremmalta. Tärkeitä kysymyksiä on kuitenkin useita, esimerkiksi: mitä tehdään, mitä ympärillä tapahtuu ja minkälaisia mahdollisuuksia nämä tapahtumat avaavat, sekä kuinka näitä havaittuja mahdollisuuksia hyödynnetään.

Aivan viime aikoina kilpailun luonne on muuttunut. Pajarinen ym. (2010, 13) korostavat, että *”maat ja alueet eivät enää erikoistu toimialoittain tai klustereittain, vaan yritysten toimintojen ja viime kädessä työtehtävien mukaan”*. He havainnollistavat muutosta Nokia N95-puhelimella, jonka fyysiset komponentit eivät ole suomalaista alkuperää. Kuitenkin Suomen osuus tuotteen arvonmuodostuksesta on merkittävä. Merkityksellistä ei niinkään ole kokoonpano vaan se, *”missä suunnittelu, tutkimus ja kehitys, design, myynti, markkinointi ja liikkeenjohto sijaitsevat”* (emt., 14). Myös Lovio (emt., 5) korostaa globalisaation uusia piirteitä. Hänen mukaansa *”uudessa globalisaation vaiheessa taloudellisen toiminnan sijoittumiskilpailu siirtyy kokonaisen tuotteen tasolta yksittäisten työtehtävien tasolla, mikä lisää taloudellisen toiminnan siirrettävyyttä esimerkiksi halpojen tuotantokustannusten perässä”* (myös Pajarinen ym. 2010). Siirrettävyyttä ajatellaan lisäävän myös yritysten keskittyminen ydintoimintoihinsa, samoin yritysfuusiot ja -kaupat sekä yritysten kansainvälistyminen, mikä tarkoittaa usein myös johdon ja omistuksen kansainvälistymistä. Lovio (emt., 6) korostaa, että *” innovaatiopolitiikan kannalta on keskeistä, että tuotannon lisäksi myös yritysten tutkimus- ja kehitystoiminta*

kansainvälistyy". Kaiken kaikkiaan Lovion ajatukset viestivät siitä, että kansallisen innovaatiopolitiikan kohteena ovat yhä enemmän kansainväliset yritykset. Suomen innovaatioympäristön houkuttavuus on aikaisempaakin tärkeämpi asia. Samalla Lovion pohdinnat osoittavat sen, että globalisaation suuri kuva perustuu suurten yritysten käyttäytymiseen.

Tälle ajalle on ominaista, että yrittäjäyys ja omistajuus liitetään vahvasti toisiinsa. Näin ei kuitenkaan välttämättä ole aina ollut. Toki kiinnostus omistajuuteen on luonnollista omistajien näkökulmasta. Heille tärkeää on saavutetun varallisuuden turvaaminen. Jos kuitenkin yrittäjäyys nähdään muutokseen ja kehitykseen liittyvänä ilmiönä sekä talouksien vaurauden lähteenä, nykyinen omistajuuteen liittyvä keskustelu näyttäytyy pyrkimyksenä rakentaa talouteen rakenteellista jäykkyyttä. Olemassa olevan varallisuuden turvaaminen ilman pyrkimystä uuden luomiseen on tulkittavissa tällaiseksi, jos tukeudumme esimerkiksi Porterin (1991) ajatuksiin. Vaurauskeskeinen talouden vaihe, jossa toiminnan motiivina on saavutetun vaurauden ylläpitäminen, merkitsee taantumista.

Investoinnit ja institutionaaliset innovaatiot näyttävät liittyvän vahvasti talouden kehitykseen. Tässä ajassa osaamista korostetaan vahvasti Suomen ja suomalaisten yritysten kilpailumenestyksen perustana. Pitäisikö meidän korostaa myös sosiaalisen ja psykologisen pääoman tärkeyttä? Pitäisikö taloudellisen ja inhimillisen pääoman ohella korostaa myös sosiaalisen pääoman ja psykologisen osaamisen tärkeyttä tulevaisuudessa? Näiden kaikkien olemassaolo on kilpailukyvyn edellytys. Sosiaalisen ja psykologisen pääoman merkityksen voisi olettaa kasvavan, mikäli kansallisvaltioilla on tulevaisuudessa nykyisen kaltainen asema. Inhimillisen pääoman ohella pääomaerinä nämä poikkeavat merkittävästi siitä, miten olemme tottuneet pääomasta ajattelemaan.

Suomi elää viennistä. Viennin merkitys Suomen kaltaisella avoimelle taloudelle keskeinen. Tärkeää on se, kuinka kilpailukykyisiä suomalaiset yritykset ovat kansainvälisillä areenoilla, ja se, että mahdollisimman moni suomalaisyritys toimisi talouden kasvualoilla. Lisäksi voi toivoa, että Suomi houkuttaisi ulkomaisia investointeja ja saisi näin ulkopuolelta tukea pyrkimyksilleen. Moneen kertaan toistettu totuus on, että Suomen kaltainen avoin pieni talous elää viennistä, pitää edelleen paikkansa.

Miten edistää yrittäjäyttä maailmassa, jossa vienti on kansalaisten hyvinvoinnin perusta, kilpailu globaaleilla markkinoilla kiristyy ja kilpailun luonne on muuttunut merkittävästi. Olemassa olevat yritykset olisi luontevaa nostaa erityisen huomion kohteeksi. Kysymys on siitä, mitä näissä tapahtuu: kuinka kasvuhakuisia ja -kykyisiä ne ovat ja missä määrin ne ovat kiinnostuneita laajentumaan talouden kasvualoille. Kysymys on myös siitä, syntykö erilaisten rakennejärjestelyjen ja ulkoistamisien seurauksena kansainvälisesti kilpailukykyisiä yrityksiä. Kysymys on myös siitä, missä määrin näissä yrityksissä toimivat, vahva alan osaamisen ja eri toimijoiden

luottamuksen omaavat henkilöt, ovat kiinnostuneita tarttumaan omakohtaisen yrittäjyyden haasteisiin.

Kiinnostuksen kohteeksi nousevat luonnostaan myös ns. Born Global -yritykset, jotka kansainvälistyvät nopeasti perustamisen jälkeen tai jopa ennen kotimarkkinoille menemistä. Kysymys on usein samalla kasvuyrityksistä ja teknologiayrityksistä. Lähtökohtaisesti näiden yleistymisen taustalla on useita syitä: panostus perus- ja soveltavaan tutkimukseen, kaupan esteiden väheneminen, kotimaisten markkinoiden pienuus, informaation aikaisempaa nopeampi kulku, liikenne- ja tietoliikenneyhteyksien paraneminen, kuluttajien tarpeiden, makutottumusten ja arvomaailman moninaistuminen, tuotteiden elinkaarien lyheneminen, vaadittavien investointien suuruus, suurtuotannon edut sekä globalisaatio eri muodoissaan.

Ei liene kohtuutonta toivoa, että elinkeinorakenteen palveluvaltaistumisen myötä myös palveluyritykset tulevat aiempaa vahvemmin mukaan huolehtimaan koko talouden ulkoisesta tasapainosta. Tällöin huomiota kiinnitetään osaamisintensiivisiin palveluihin, ns. KIBS-yrityksiin (Knowledge Intensive Business Services), joiden määrä on kasvanut nopeasti, viime vuosien aikana joka kolmas uusi työpaikka on syntynyt näille aloille. Kasvun taustalla ovat toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset ja osaamisen korostuminen yritysten kilpailuedun lähteenä ja erilaisten organisaation tuottavuuden kasvun edellytyksenä. KIBS-yritykset synnyttävät ja välittävät uutta osaamista asiakkailleen. Toimialan kasvun taustalla on myös liiketoiminnassa tapahtuneet muutokset. ICT-alan kehitys on mahdollistanut verkostomaisen toimintatavan ja strategisesti vähemmän tärkeiden toimintojen ulkoistamisen.

KIBS-yritysten ohella huomiota tulee kiinnittää palvelusektoriin laajemminkin. Matkailuteollisuudella on Suomessa alueellisesti suuri merkitys eikä sen merkitys näyttäisi ainakaan vähenevän lähitulevaisuudessa. Lisäksi koulutustuotteiden kysyntä kasvaa maailmalla nopeasti. Yliopistot ja ammattikorkeakoulut ovat pyrkinet tämän kehityksen imuun, mutta odotukset ovat selvästi saavutuksia suuremmat. Ulkomaisten opiskelijoiden silmissä Suomi ei ole erityisen tunnettu ja houkuttava opiskelumaa, vaikka ulkomaalaisille suunnattua koulutustarjontaa on Suomessa jatkuvasti lisätty ja kehitetty. Lisäksi suomalaisten yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen on ollut vaikea muuntaa osaamisensa kansainvälistä kysyntää vastaavaksi projektiliiketoiminnaksi. Kysyntää maailmalta löytyy mutta yksittäisten yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen on ollut vaikea vastata tähän kysyntään.

Palvelusektorin merkitys kasvaa myös sen vuoksi, että teollisten tuotteiden arvosta huomattava osa syntyy yritysten sisäisistä palveluista (markkinointi, design, T&K sekä pääkonttoritoiminnot) (Pajarinen ym. 2010). Lisäksi toimialarajat ovat samaan aikaan hämärtyneet. Monille teollisille yrityksille huolto- ja ylläpitopalvelujen merkitys on kasvanut huomattavasti (Ylä-Anttila 2010).

Vain kasvuyrityksetkö tärkeitä? Yrittäjyyden ja liiketoiminnan edistämisen nimissä tehtävistä panostuksista on erilaisia näkemyksiä. Shane (2008; Shane 2009) edustaa ajatuksineen toista ääriä. Hänen mukaansa tuki pitää kohdistaa nimenomaan kasvuyrityksiin, mikäli tavoitteenamme on edistää työllisyyttä, tuottavuutta tai taloudellista kasvua. Tulokset osoittavat selvästi, että vain osa yrityksistä kasvaa ja huomattava osa lopettaa toimintansa varsin nopeasti perustamisen jälkeen (esim. Lindholm-Dahlstrand & Stevenson 2010; Shane 2008; Storey 1994). Ajatus sinällään ei kuitenkaan ole ongelmaton. Pääomasijoittajillekin kasvuyritysten tunnistaminen etukäteen on mahdollista vain tiettyyn rajaan saakka (Baum & Silverman 2004). Yrittäjän intentiot, liiketoimintasuunnitelma ja resurssit eivät välttämättä kerro sitä, mitä tulevaisuudessa tapahtuu, koska oppimisella, muutoksilla toimintaympäristössä ja sattumalla on aina oma vaikutuksensa tapahtumiin. Pystymme kuitenkin nostamaan esille tekijöitä (esim. Gibb 1991; Gibb 1997c), joilla on kasvun kannalta ainakin viitteellistä merkitystä. Lisäksi picking winners -ajattelun edellytykset paranevat yrityksen toiminnan ja kokemusten myötä (Storey 1994, 158).

Suomen kaltaisessa suurten organisaatioiden ja vahvan palkkatyökulttuurin maassa suhtautuminen yrittäjyyden ja liiketoiminnan edistämiseen voisi hyvin olla toinen, kun tavoitteena on tukea yrittäjämäisen yhteiskunnan vahvistumista. Rajautuminen kasvuyrityksiin ei välttämättä olisi viisasta. Uudet yritykset ovat osoitus markkinoiden toiminnasta ja talouden kyvystä uudistua. Lisäksi yrityksen perustaminen on tavoiteltu ja tärkeä uravaihtoehto monille meistä, mahdollinen vaihtoehto vielä tätäkin useammalle. Lisäksi yrittäjyys tarjoaa haasteita ja onnistumisen tunteita. Korkeasti koulutetuillekin mahdollisuuksia on tarjolla enemmän kuin koskaan aikaisemmin.

Yksilöiden näkökulmasta yrittäjyyden viehätys on ainakin osaksi siinä, että emme koskaan etukäteen voi tietää, kuka meistä lähtee tuota suurta mahdollisuutta hyödyntämään. Rakenteet, toimintatavat ja prosessit ovat tärkeitä, mutta toiminnan keskiössä ovat viime lopuksi kyvykkäät ja aktiiviset yksilöt, yrittäjät sekä yrittäjyydelle ja liiketoiminnalle tilaa ja mahdollisuuksia raivaavat yksilöt. Johannissonin (1984) tulkinnat hyvästä yrittäjälilmastosta ovat edelleen ajankohtaisia: esimerkiksi ilmapiirin kannustavuus ja sallivuus, yhdensuuntainen toiminta, yhteistyö ja keskinäinen arvostus. Tässä ajassa eleganttia on puhua sosiaalisesta pääomasta, kyvystä tulla toimeen toisten kanssa. Hyvä paikallinen yrittäjälilmasto voidaan nähdä edellytyksenä sosiaalisen pääoman olemassaololle ja siten tavoiteltavana aluepiirteenä. Sen merkityksen voisi ilmaista myös siten, että annetaan kaikille tilaa toimia ja kannustetaan kaikkia käyttämään tarjoutuvia ja luotuja mahdollisuuksia hyväksi. Kysymys on kaikessa yksinkertaisuudessaan siitä, että luodaan edellytykset sankareiden esiin nousulle ja menestymiselle. Emme koskaan voi varmuudella etukäteen tunnistaa menestyjiä, arvauksetkaan eivät välttämättä osu oikeaan. Tämän vuoksi avoimuus ja suvaitsevaisuus nousevat arvoonsa.

Voidaan myös kysyä, eikö tulevaisuudessa yrityksellä ja yrityksellä ole vieläkin enemmän eroa kuin tänä päivänä? Kasvuyrityksiä koskeva keskustelu on tällöin liian yleistä ja jäsentymätöntä. Sen voidaan sanoa jopa liioittelevan kasvuyritysten merkitystä. Kasvu, joka perustuu aiemmin toimineiden yritysten tuotannolle, ei välttämättä ole rinnasteista orgaaniselle kasvulle. Tilanteessa, jossa työvoimasta on pulaa, kasvun synnyttämällä lisäarvolla saattaa olla merkitystä. Liiketoiminnallakin saattaa olla merkitystä tässä aikaisempaa vahvemmin kestäväen kehityksen nimiin vannovassa maailmassa.

Oppimisen mahdollistaminen oleellista. Uudistumiskyky ja osaaminen ovat edellytyksiä menestyä innovaatiovetoisessa taloudessa. Lisäksi Suomen kaltaisessa avoimessa taloudessa viennin ja kansainvälistymisen merkitys on tavanomaista suurempi. Erityisesti pääsy globaalin talouden kasvualojen imuun on tärkeää. Uudistumiskyvyn ja osaamisen vahvistumisen edellytys on puolestaan oppiminen. Toinen tulokulma asiaan on se, että samaan aikaan meidän pitää pystyä vapauttamaan resursseja toisaalla, jotta voimme tarttua uusiin avautuviin mahdollisuuksiin. Kysymys on siis koko ajan siitä, minkälaisessa liiketoiminnassa osaavaa työvoimaamme hyödynnetään nyt ja tulevaisuudessa. Oppimisen ohella tarvitaan siten poisoppimista. Kovin nurinkurisilta tuntuvat tämän vuoksi monet julkisuudessa esitetyt aloitteet, joilla rakennekehitystä pyritään toteuttamaan vähentämällä panostusta koulutukseen ja osaamisen kehittämiseen tai madaltamalla osaamisvaatimuksia.

Ei liene perusteetonta väittää, että tässä osaamisen merkitystä korostavassa maailmassa yrittäjyyden ja liiketoiminnan edistämisen keskeinen asia on oppimisen mahdollistaminen: yrittäjien ja yritysten henkilöstön oppimisen mahdollistaminen. Oppiminen voidaan määritellä *"interaktiiviseksi (vuorovaikutteiseksi) prosessiksi, jossa oppija muuntaa kokemuksiaan siten, että hänen tiedoissaan, taidoissaan ja asenteissaan tapahtuu pysyviä muutoksia"*. Eksplisiittinen (explicit knowledge) ja hiljainen tieto (tacit knowledge) voidaan erottaa toisistaan. Ensin mainittua voidaan prosessoida ja tallentaa sekä viestiä ja jakaa suhteellisen helposti. Hiljainen tieto puolestaan liittyy läheisesti ihmisten rutiineihin, toimintaan, ihanteisiin, arvoihin ja tunteisiin. Se on henkilökohtaista tietoa, jota on vaikea konkretisoida ja jakaa. Taidot liittyvät vahvasti kokemukseen ja ovat siten osittain hiljaista tietoa. Asenteella tarkoitetaan puolestaan myönteistä tai kielteistä suhtautumistapaa johonkin meille merkitykselliseen asiaan.

Gibb (2000; myös Politis 2005, Sullivan 2000, Rae & Carswell 2000) korostaa, että yrittäjät oppivat ennen kaikkea tekemisen kautta: toisilta yrittäjiltä, asiakkailta saamastaan palautteesta, kokeilemalla ja kopioimalla, ongelmia ratkomalla sekä tarttumalla erilaisiin mahdollisuuksiin. Yrityksen näkökulmasta osaamisen hankinnan keinoja on muitakin: koulutus, rekrytointi ja ulkopuolisten asiantuntijoiden käyttö.

Oppimista on mahdollista edistää yleisellä tasolla, koko taloutta koskevin ratkaisuin, sekä kohdennetusti vaikuttamalla yksittäiseen yrittäjään tai yrittäjäksi aikovaan. Valtiojohdon tehtävänä on huolehtia, että suomalaisten yritysten asema kansainvälisillä areenoilla on vähintäänkin yhtä hyvä kuin kilpailijamai-

den yritysten. Teknologia-, innovaatio- ja tiedepolitiikan keinoin pitää varmistaa, että suomalaiset yritykset kykenevät hyödyntämään teknologisen kehityksen tarjoamia mahdollisuuksia vähintäänkin yhtä hyvin kuin kilpailijamaiden yritykset. Kansainvälisen yhteistyön edellytyksiin tulee kiinnittää huomiota, jotta suomalaiset yritykset pysyvät mukana globaalissa kilpailun maailmassa, vähintäänkin yhtä hyvin kuin kilpailijamaiden yritykset. Ei liene liioiteltua väittää, että yritysten kilpailumenestyksen yleisten edellytysten vahvistaminen on yhteinen tehtävämme. Edistämisen taustalla on ainakin kaksi uskomusta. Ensimmäinen meillä on vahva usko kykyymme vaikuttaa positiivisella tavalla markkinoiden toimintaan (markkinaepätäydellisyyksien korjaaminen sekä pyrkimys synnyttää rakenteita, joiden uskotaan olevan tulevaisuudessa tärkeitä). Toiseksi taustalla on laajasti yhteinen näkemyksemme siitä, ettei kaikkea ei voi laskea rahassa. Haluamme huolehtia siitä, että markkinoiden tuottamat ratkaisut ovat ihmisten ja alueiden näkökulmasta toivottavia ja oikeudenmukaisia.

Yleisten edellytysten luomisessa Suomi on ollut aktiivinen, mitä osoittavat kansainvälisten kilpailukykyvertailujen tulokset. Ne kuvaavat ennen muuta panostusta yritysten kilpailumenestyksen eteen. Kuvaavana yhteenvetona Suomen menestyksestä on seuraava (WEF, World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2008-2009):

*The Nordic members of the European Union continue to hold privileged positions in the rankings. **Denmark** is ranked third, with **Sweden** and **Finland** following closely at 4th and 6th places respectively, the same rankings as last year for all three countries. As in past years, the Nordic countries outperform the United States in a number of areas. For example, like Switzerland, they receive among the best marks worldwide in terms of the macroeconomic environment, as they are also running healthy budget surpluses and have achieved very low levels of public indebtedness. The three countries have among the best functioning and most transparent institutions in the world, ranked only behind Singapore on this pillar. Given the significant focus that the Nordic countries have placed on higher education and training over recent decades, it is not surprising that Finland, Denmark and Sweden continue to occupy the top three positions in the higher education and training pillar. This has provided the workforce with the skills needed to adapt rapidly to a changing environment and has laid the ground for their high levels of technological adoption and innovation in recent years.*

Yksittäisen yrityksen markkina-asemaan vaikuttaminen jakaa ihmisten mielipiteitä selvästi enemmän kuin suhtautuminen yritysten yleisten edellytysten luomiseen. Tyypillisimmät markkinoiden epäonnistumiset, joilla julkisen vallan puuttumista markkinoiden toimintaan voidaan perustella, ovat skaalaedut, ulkoisvaikutukset, aikaansaavat strategiset edut koko talouden näkökulmasta ja epätäydellisestä informaatiosta johtuvat markkinoiden epätäydellisyydet (Ilmakunnas 1994). Erityisen vahva argumentti on ulkoisvaikutusten, positiivisten tai negatiivisten, olemassaolo. Merkityksettä eivätkään myöskään ole käytännön perustelut: pyrkimys jaksottaa vaikutukset useille vuosille (saattohoito), pyrki-

mys auttaa yrityksiä hetkellisten vaikeuksien yli sekä vetoaminen siihen, että kilpailijamaatkin tukevat vastaavassa tilanteessa omia yrityksiään.

Välittäjäorganisaatiot ovat tulleet vahvasti mukaan luomaan oppimisen mahdollisuuksia. Tässä mielessä niillä on sama rooli kuin papeilla pari vuosisataa sitten. Välittäjäorganisaatiot toimivat innovaatioiden edistämiseksi, innovaatioprosessin nopeuttamiseksi ja sen riskien vähentämiseksi (Koskenlinna, 2005, 12; myös Smedlund, Ståhle & Köppä 2005; Konttinen, Sutinen & Nieminen 2009; Saarivirta 2009). Niiden tehtävänä on toimijoiden yhteistyön muotojen kehittäminen, innovaatioympäristön rakenteiden kehittäminen ja erilaisten asiantuntijapalveluiden tarjoaminen innovaatioprosessin käyttöön sen eri vaiheissa.

Myös uskoa tulevaisuuteen tarvitaan. Kysymys on viime lopuksi ihmisistä, yhtä lailla heidän kollektiivisesta ajattelustaan kuin siitä, mitä yksittäiset ihmiset omasta tulevaisuudestaan ajattelevat. Usko paremmasta huomista on vahva kehityksen ja eteenpäin menon moottori. Näin ajatteleva ei ole ajatuksineen yksin. Uskoa paremmasta huomista on tarjottu selitykseksi vaalimenestykselle (Suomen Kuvalehti 2006, 7):

”Nykytrendi on yksilöllisyys: ihminen valitsee itse tyyliinsä, muodikkaat kulutustottumukset ja jopa ajatukset. Tähän on varaa, kun olot ovat turvalliset ja elintaso korkea. Perustoimeentulo on itsestäänselvyys. Holhoava politiikka ei sovi täysikäiselle, ihminen haluaa enemmän: elämää kuuluu turvallisuuden lisäksi myös tarve ottaa riskejä, yrittää epäonnistumisen uhallakin, ja saavuttaa itse asetettuja tavoitteita. Erityisen tärkeää tämä on nuorisolle, jolla on elämä edessä. Vaihtoehtoton, vaikkakin turvallinen elämä hyvinvointivaltiossa on tarkoituksetonta.”

Uskoa paremmasta huomista on tarjottu myös kansakunnan pelastukseksi (Helsingin Sanomat 2010, 2):

”Tässä ajassa Suomi tarvitsisi keskustelua ja rohkeutta ajatella toisin, mutta lama on vain kahlinnut asenteita. Kukin vetäytyy omaan poteroonsa ja tuumii, että ehkä tästä vielä jotenkin selvitään. ... Suomi tarvitsisi nyt moraalisia esimerkkejä ja rohkeita tekoja. Arvopuhe on merkityksellistä vain, jos teot vastaavat puheita.

Jokaisen kansakunnan tulee varjella omia etujaan, mutta samalla on nähtävä, että menestys perustuu yhä enemmän jakamiseen. Suomen menestyksen avain on, että luova voima ja ideat pystytään hyödyntämään ja että luodaan rakenteita, jotka vahvistavat osaamista ja vuorovaikutusta.”

Himanen (2010, 29-30) varottaa siitä, että *”... on vältettävä henkisen tragediamoodin ansa, jossa ajatellaan, että meillä on jo valmis kohtalo ja että tämä kohtalo on surkea – eli ajatus, jonka mukaan lopulta kaikki päättyy huonosti”*. Hän korostaa myös sitä, että puhe voi olla itseään toteuttavaa (emt., 30): *”... jatkuva toisto, että 2010-luku on Suomelle väistämättä synkkä, luo kohtaloa, jota ei ole vielä mihinkään kirjoitettu. On kysyttävä: entä jos näin ei väistämättä olekaan? Entä jos voimme löytää sellaisia vahvuuksia, joiden varaan voimme rakentaa myös tulevaisuuteen kokonaisuvaltaisesti ku-*

koistavaa suomalaista elämää? Ja entä jos henkisellä kulttuurillamme ja arvomaailmamme voi olla tässä erityisen merkittävä osa?” Epävarmuudesta johtuen polku tulevaisuuteen on, kuten Vihanto (2010, 4) toteaa, ”... hapuilua puolipimeässä ja yhä parempien toimintatapojen etsimistä inhimillistä kekseliäisyyttä käyttämällä. Todellisuuden armottomissa oloissa ihmiset ovat loputtomalla tutkimusmatkalla tuntemattomaan tulevaisuuteen, ja he tietävät vasta jälkeinpäin kokemuksen karttuessa, jos silloinkaan, mitkä heuristiikat tuottavat mieluisia tuloksia”.

Evolutionäärisen ajattelun yksi perusviesti voisi olla, että kehitys edellyttää valinnan mahdollisuutta. Vaihtoehtojen olemassaolo toimii samalla olemassa olevan turvana. Toinen viesti voisi olla se, että jokaisen panos on tarpeen ja jokaisella pitäisi olla mahdollisuus hyödyttää tietojaan ja kyvykkyyksiään yhteiseksi parhaaksi. Tässä yhteydessä Himasen (2010, 117-137) uutta oppimiskulttuuria koskevat ajatukset ovat kysymyksiä herättäviä, erityisesti kun niitä tarkastelee tämän päivän yliopistoarjen näkökulmasta.

Uskoon paremmasta huomisesta liittyy usko itseen. Voisi hyvinkin olla viisasta nostaa positiivinen psykologinen pääoma (esim. Luthans ym. 2004) muiden pääomien rinnalle keinoksi, jolla tulevaisuutta myös rakennetaan. Viisasta tietysti olisi ensin kysyä asiantuntijoilta, mistä tässä uudessa pääomassa on kysymys. Ymmärrykseni mukaan positiivinen psykologinen pääoma tarjoaa uudenlaisen jokaista yksilöä kunnioittavan näkökulman kehittämiseen ja kehittymiseen. Lisäksi se tulee minusta lähelle Himasen (2010) joitakin peruslähtökohtia: esimerkiksi pyrkimystä nostaa yksilöt kehittämisen keskiöön sekä rikastavasta vuorovaikutuksesta kehityksen edellytyksestä.

Erityisen huomion kohteeksi saattaa olla perusteltua nostaa mahdollisuuksien maailma. Ehkä koko talouden kilpailukyvyn kannalta oleellista on ylläpitää ja vahvistaa positiivista näkyä tulevaisuudesta, tarjota kansalaisille uskottavia ja houkuttavia haasteita.

LÄHTEET

- Advansis Oy & Tekel ry 2004. Teknologiaakeskusten toiminnalliset ja rakenteelliset haasteet. Helsinki: Advansis Oy.
- Ahonen, Harri 2005. Pitäjän hyödyllisin mies? Pehr Kalmin käsitys papiston yhteiskunnallisesta tehtävästä. Helsinki: Helsingin yliopisto, Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma.
- Ahvenainen, Jorma, Erkki Pihkala & Viljo Rasila 1982 (toim.). *Suomen taloushistoria 2*. Helsinki: Tammi.
- Ajzen, Icek 1991. The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Audretsch, David B. 1995. *Innovation and industry evolution*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Audretsch, David B. 2002. Entrepreneurship: A Survey of the Literature. Paper prepared for the European Commission, Enterprise Directorate General. Institute for development Strategies, Indiana University & Centre for Economic Policy Research (CEPR), London.
- Audretsch, David B. & Roy Thurik 2001. Linking Entrepreneurship to Growth. OECD Science, Technology and Industry Working Papers 2001/2, OECD, Directorate for Science, Technology and Industry.
- Acs, Zoltan J. & David B. Audretsch (toim.) 1993. *Small Firms and Entrepreneurship: An East-West Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Auvinen, Tommi, Hannu Niittykangas & Tuomas Kuhmonen 2010. Yrittäjän subjektiivinen rationaalisuus mekanististen selitysmallien maailmassa. Esimerkkinä paikallinen kehittäminen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, kauppakorkeakoulu, Working Paper N:o 366. [www-dokumentti] <<https://www.jyu.fi/jsbe/tutkimus/julkaisut/workingpaper/wp366>> (Luettu 1.10.2010).
- Backman, Jonas 1742. *Tutkielma oppineesta kauppiasta*. Alkuperäisen professori Johannes Browalliuksen johdolla tehdyn v. 1742 julkaistun latinankielisen akateemisen tutkielman kopio ja suomennos, suomentajat Adolf Carling ja Walter Appelqvist. Helsinki: Myynti- ja Mainoskoulu, 1956.
- Barber, William J. 1972. *A history of economic thought*. Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books Ltd.
- Baumol William J. 1968. Entrepreneurship in Economic Theory. *The American Economic Review*, 58(2), 64-71.
- Baumol, William J. 1990. Entrepreneurship: Productive, Unproductive, and Destructive. *The Journal of Political Economy*, 98(5, part 1), 893-931.
- Bibliografiakeskus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007. Kalm, Pehr (1716-1779) talousopin professori, tutkimusmatkailija. [www-dokumentti] <<http://artikkelihaku.kansallisbibliografia.fi/artikkeli/2618/>> (Luettu 1.11.2007).

- Binks, Martin & Andrew Jennings 1986. Small firms as a source of economic rejuvenation. Teoksessa James Curran, John Stanworth & David Watkins (toim.) *The Survival of the Small Firm. Volume 1. The Economics of Survival and Entrepreneurship*, s. 19-37. Cambridge: Gower.
- Biografiakeskus, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007 (Pentti Virrankoski). Kraftman, Johan (1713-1791) Porin triviaalikoulun rehtori, matematiikan professori, maanviljelijä. [www-dokumentti] <<http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/402/>> (Luettu 5.11.2007).
- Birch, David 1979. *The Job Generation Process*. MIT Program on Neighborhood and Regional Change, Cambridge, MA.
- Birch, David & James Medoff 1994. Garelles. Teoksessa Lewis C. Salomon & Alec R. Levenson (toim.) *Labor Markets, Employment Policy and Job Creation*. Boulder: Westview Press.
- Benner, Mats 2003. The Scandinavian challenge: the future of advanced welfare states in the knowledge economy. *Acta Sociologica*, 46(2), 132-149.
- Brock, William A. & David S. Evans 1989. Small Business Economics. *Small Business Economics*, 1(1), 7-20.
- Bygrave, William D. 1994. The entrepreneurial process. Teoksessa William D. Bygrave (toim.) *The portable MBA in entrepreneurship*, s. 1-25. New York: John Wiley & Sons.
- Carland, James W., Frank Hoy, William R. Boulton & JoAnn C. Carland 1984. Differentiating Entrepreneurs from Small Business Owners: A Conceptualization. *Academy of Management Review*, 9(2), 354-359.
- Carlock, Randel S. & John L. Ward 2001. *Strategic Planning for the Family Business – Parallel Planning to Unify the Family and Business*. Great Britain: Palgrave.
- Casson, Mark 2003. *The Entrepreneur: An Economic Theory*. Cheltenham, UK: Edgar Elgar.
- Casson, Mark & Andrew Godley 2005. Entrepreneurship and Historical Explanation. Teoksessa Youssef Cassis & Ioanna Pepelasis Minoglou (toim.) *Entrepreneurship in Theory and History*, s. 25-60. New York: Palgrave Macmillan.
- Dean, James W. & Mark Perlman 1998. Harvey Leibenstein as a pioneer of our time. *The Economic Journal*, 108, 132-152.
- Douhan, Robin, Gunnar Eliasson & Magnus Henrekson 2007. Israel M. Kirzner: An Outstanding Austrian Contributor to the Economics of Entrepreneurship. *Small Business Economics*, 29, 213-223.
- Drucker, Peter 1985. *Yrittäjyys ja innovaatio: käytäntö ja periaatteet*. Helsinki: Oy Rastor Ab, Rastor-julkaisut.
- Ebeling, Richard M. 2001. Israel M. Kirzner and the Austrian Theory of Competition and Entrepreneurship. [www-dokumentti] <<http://www.fff.org/freedom/0801b.asp>> (Luettu 5.7.2007).
- Ebner, Alexander 2005. Entrepreneurship and economic development. From classical political economy to economic sociology. *Journal of Economic Studies*, 32(3), 256-274.

- Eliasson, Gunnar & Magnus Henrekson 2003. William J. Baumol: An Entrepreneurial Economist on the Economics of Entrepreneurship. SSE/EFI Working Paper Series in Economics and Finance No 532.
- Ford, Henry 1927. *Tänään ja huomenna*. Porvoo: WSOY.
- Fried, Vance H. 2002. Defining a forum for entrepreneurship scholars. *Journal of Business Venturing*, 18, 1-11.
- Gartner, William B. 1988. "Who is an entrepreneur?" is the wrong question. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 13(4), 47-68.
- Gartner, William B. 1990. What are we taking about when we talk about entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 5(1), 15-29.
- Geddes, Mike 1999. Partnership and Local Development in the European Union. Teoksessa Graham Houghton (toim.) *Community Economic Development*, s. 47-64. London: The Stationary Office.
- Gersick, Kevin E., John A. Davis, Marion McCollom Hampton & Ivan Landsberg 1997. *Generation to Generation – Life Cycles of the Family Business*. Boston, Massachusetts: Harvard Business School Press.
- Gibb, Allan 1991. Appraising growth potential: key issues in the thresholds of growth of the independent business. Teoksessa J. Rouge & S. Birley (toim.) *Growth Capital and Entrepreneurship*, s. 223-243. Instituto de Estudios de la Empresa, Barcelona.
- Gibb, Allan 1997c. Picking Winners? On Gaining Insight into the Processess of Small Firms Growth. Durham: Working Paper, Durham University Business School.
- Gibb, Allan 2000. Corporate restructuring and entrepreneurship: What can large organizations learn from small? *Enterprise & Innovation Management Studies*, 1, 19-35.
- Gunning, Patrick J. 2000. Israel Kirzner's Entrepreneurship. [www-dokumentti] <http://www.gunning.cafeprogressive.com/subjecti/workpape/kirz_ent.htm> (Luettu 5.7.2007).
- Hagen, E 1962. *On the Theory of Social Change: How Economic Growth Begins*. Homewood, IL: Dorsey.
- Hayek, Friedrich August 1945 (1948). The Use of Knowledge in Society. *American Economic Review*, 35, 519-530 (77-91).
- Hebert, Robert F. & Albert N. Link 2006. Historical Perspectives on the Entrepreneur. *Foundations and Trends in Entrepreneurship*, 2(4), 261-408 (1-152).
- Helsingin yliopisto, ylioppilasmatrikkeli 1640-1852.
- Helsingin Sanomat (Aishi Zidan) 30.7.2008. Brittimiljonääri esitteli aluksen avaruusturisteille.
- Himanen, Pekka 2010. *Kukoistuksen käsikirjoitus*. Helsinki: WSOY.
- Hornaday, John A. 1982. Research about living entrepreneurs. Teoksessa Calvin Kent, Donald Sexton & Karl Vesper (toim.) *Encyclopedia of Entrepreneurship*, s. 20-38. New Jersey: Englewood Cliffs.

- Hyttinen, Pertti 2007. Anders Chydenius ja amerikkalainen tuohivene. Anders Chydenius -säätio. [www-dokumentti] <http://www.chydenius.net/historia/kirjallisuus/hyttinen_tuohivene.asp> (Luettu 1.11.2007).
- Jessop, Bob 2002. *The Future of the Capitalist State*. Cambridge: Polity Press.
- Johannisson, Bengt 1984. A cultural perspective on small business - local business climate. *International Small Business Journal*, 2 (4), 32-43.
- Johannisson, Bengt 1990. Community entrepreneurs - cases and conceptualization. *Entrepreneurship & Regional Development*, 2, 71-88.
- Jutikkala, Eino 1980. Asutus ja väestö. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen & Sven-Erik Åström (toim.) *Suomen taloushistoria 1*, s. 149-170. Helsinki: Tammi.
- Jutikkala, Eino, Yrjö Kaukiainen & Sven-Erik Åström 1980 (toim.) *Suomen taloushistoria 1*. Helsinki: Tammi.
- Jääskeläinen, Jari 2001. Klusteri tieteen ja politiikan välissä. Teollisuuspolitiikasta yhteiskuntapolitiikkaan. Helsinki: ETLA, Sarja A 33.
- Katz, Jerome A. 2003. The chronology and intellectual trajectory of American entrepreneurship education 1876-1999. *Journal of Business Venturing*, 18, 283-300.
- Kekkonen, Urho 1952. *Onko maallamme malttia vaurastua?* Helsinki: Otava.
- Kemiläinen, Aira 2004. Kansallinen identiteetti Ruotsissa ja Suomessa 1600-1700-luvuilla. *Tieteessä tapahtuu*, 8/2004, 22-31.
- Kirzner, Israel M. 1973. *Competition and Entrepreneurship*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Konttinen, Jari, Nina Suvinen & Mika Nieminen 2009. Välittäjäorganisaatiot tutkimuslähtöisen yritystoiminnan edistäjinä. Helsinki: VTT tiedotteita 2501.
- Koskenlinna, Markus 2004. Välittäjäorganisaatiot Suomessa - rakenteelliset haasteet. [www-dokumentti] [http://julkaisurekisteri.ktm.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/all/99396C0681E1603EC2256F4F002CB9B2/\\$file/Koskenlinna%20raportti.pdf](http://julkaisurekisteri.ktm.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/all/99396C0681E1603EC2256F4F002CB9B2/$file/Koskenlinna%20raportti.pdf)> (Luettu 1.4.2009).
- Koskenlinna, Markus 2005. Välittäjäorganisaatiot innovaatiojärjestelmässä. Julkaisussa Markus Koskenlinna, Anssi Smedlund, Pirjo Ståhle, Lasse Köppä, Marja-Liisa Niinikoski, Ville Valovirta, Kimmo Halme, Juha Saapunki & Jari Leskinen (toim.) Välittäjäorganisaatiot - moniottelijat innovaatioita edistämässä, s. 9-52. Helsinki: Tekes, Teknologiakatsaus 168.
- Kovero, Martti 1947. Suomen teollisuus. Teoksessa Jorma Pohjanpalo (toim.) *Liikemaailman pikku jättiläinen - liikemaailman tietokirja*, s. 777-821. Porvoo: WSOY.
- Krueger, Norris F. & Deborah V. Brazeal 1994. Entrepreneurial Potential and Potential Entrepreneurs. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 18, 91-104.
- Krueger, Norris F. & Alan L. Carsrud 1993. Entrepreneurial intentions: Applying the theory of planned behaviour. *Entrepreneurship & Regional Development*, 5, 315-330.

- KTM 2006. Elinkeinopolitiikan suuntaviivat. Helsinki: KTM Julkaisuja 35.
- Kuusi, Pekka 1961. 60-luvun sosiaalipolitiikka. Porvoo: WSOY.
- Kyrö, Paula 1997. Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksissa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Computer Science, Economics and Statistics 38.
- Kärkkäinen, Osmo 2002. *Keiteleen kummisedät*. Tampere: MC-Pilot.
- Lagus, Johan 1756. *Ajatuksia talouselämän kohentamiseksi Karjalassa*. Alkuperäisen professori Johan Kraftmanin johdolla tehdyn v. 1756 julkaistun ruotsinkielisen akateemisen tutkielman kopio ja suomennos, suomentaja Tuulikki Tenho. Helsinki: Markkinointi-Instituutti, 1977.
- Landström, Hans 2005. *Pioneers in entrepreneurship and small business research*. New York: Springer.
- Landström, Hans & Franz Lohrke 2010. Entrepreneurship research: a history of scholarly migration. Teoksessa Hans Landström & Franz Lohrke (toim.) *Historical Foundations of Entrepreneurship Research*, s. 15-45. Cheltenham, UK: Edgar Elgar.
- Laukkanen, Mauri 1999. Yrittäjyyden ja liiketoiminnan jäljillä – paikallinen kehittäminen kansainvälistyvässä maailmassa. Kuopio: Kuopion yliopiston selvityksiä E, Yhteiskuntatieteet 8.
- Laukkanen, Mauri 2005. Yrittäjyyden käynnistävä kehittäminen – yritykset, työpaikat ja seututalous vaikuttamisen kohteina. 3.työversio, 08/2005.
- Lehmusto, Mauri 1980. Kehitysaluepoliittista tukea saaneiden teollisuusyritysten toimipaikkojen siirtyminen Etelä-Suomesta kehitysalueille vuosina 1966-1975. Vaasa: Lisenfaatintyö, Vaasan korkeakoulu, yhteiskuntatalouden ja oikeustieteen laitos.
- Lehmusto, Mauri 1987. Aluepolitiikka ja teollisuusyritysten alueellinen liikkuvuus Suomessa. Vaasa: Vaasan korkeakoulun julkaisuja, Tutkimuksia No. 122, Maantiede 30.
- Leibenstein, Harvey 1966. Allocative efficiency vs. "X-efficiency". *American Economic Review*, 56, 392-415.
- Leibenstein, Harvey 1979. The general X-efficiency paradigm and the role of the entrepreneur. Julkaisussa Mario J. Rizzo (toim.) *Time, Uncertainty and Disequilibrium: Exploration of Austrian Themes*, s. 127-139. Lexington, MA: Lexington Books,
- Lemola, Tarmo 2000. Evolutionaarinen taloustiede. Teoksessa Tarmo Lemola (toim.) *Näkökulmia teknologiaan*, s. 149-175. Gaudeamus, Helsinki.
- Lindeqvist, K.O. 1906. *Suomen historia*. Kirjansitoja K.A. Halme, Lappeenranta. Porvoo: WSOY.
- Lindholm-Dahlstrand, Å. & L. Stevenson 2010. Innovative Entrepreneurship Policy: Linking Innovation and Entrepreneurship in a European Context. *Annals of Innovation & Entrepreneurship*. [www-dokumentti] <http://www.innovation-udentrepreneurship.net/index.php/aie/article/view/5602/pdf_47> (Luettu 4.1.2011).

- Littunen, Hannu 1992. Uusien yritysten menestyminen: tutkimuksen toteutustapa ja perustamistilanteen kartoitus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Keski-Suomen taloudellinen tutkimuskeskus, Julkaisuja 124.
- Loveman, Gary & Werner Sengenberger 1991. The Re-emergence of Small-Scale Production: An International Perspective. *Small Business Economics*, 3(1), 1-38.
- Lovio, Raimo 1989. Suomalainen menestystarina - tietoteollisen verkostotalouden läpimurto. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Lovio, Raimo 2009. Näkökumia innovaatiotoiminnan ja -politiikan muutoksiin 2000-luvulla. Julkaisussa Eija Ahola & Anna-Maija Rautiainen (toim.) *Kasvuparadigman muutos - Innovaatiotoiminnan uudet trendit*, s. 3-40. Helsinki: Tekesin katsaus 250.
- Luthans, Fred, Kyle W. Luthans & Brett C. Luthans 2004. Positive psychological capital: Beyond human and social capital. *Business Horizons*, 47, 45-50.
- Löytönen, Markku & Riikka Jäntti 2004. Utta maailmaa tutkimassa - Tutkimusmatkaaja Pehr Kalm Pohjois-Amerikassa. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- Macmillan, Ian 1993. The Emerging Forum for Entrepreneurship Scholars. *Journal of Business Venturing*, 8, 377-381.
- Mannermaa, Mika 2004. *Heikoista signaaleista vahva tulevaisuus*. Helsinki: WSOY.
- Mannermaa, Mika 2005. Kaaosteoria. [www-dokumentti] <<http://onet.tehonetti.fi /manner-maa/onet / artikkelitjalinkit / data /attachments/KAAOSTEORIA.doc>> (Luettu 15.11.2005).
- Matthies, Aila-Leena 1996. Hyvinvoinnin sekatalous ja suomalaiset välittävät organisaatiot. Teoksessa Aila-Leena Matthies, Ulla Kotakari & Marianne Nylund (toim.) *Välittävät verkostot*. Jyväskylä: Vastapaino, Gummerus.
- McClelland, David 1961. *The Achieving Society*. Princeton, NJ: van Nostrand.
- Murphy, Patrick J., Jianwen Liao & Harold P. Welsch 2006. A conceptual history of entrepreneurial thought. *Journal of Management History*, 12(1), 12-35.
- Myllyntaus, Timo 1980. Suomen talouspolitiikka ja valtiontalous 1809-1860. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen & Sven-Erik Åström (toim.) *Suomen taloushistoria 1*, s. 333-366. Helsinki: Tammi.
- Nelson, Richard R. 1995. Recent Evolutionary Theorizing About Economic Change. *Journal of Economic Literature*, 33, 48-90.
- Nelson, Richard R. & Sidney G. Winter 1982. *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Harvard University Press, Cambridge.
- Niittykangas, Hannu 1985. Kehitysalueavustusten vaikutukset. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Keski-Suomen taloudellinen tutkimuskeskus, Julkaisuja 64.
- Niittykangas, Hannu 2003. Yrittäjä ja yrityksen toimintaympäristö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, taloustieteiden tiedekunta, Julkaisuja N:o 134.
- Niittykangas, Hannu 2010. *Alueellinen yrittäjyys*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulu (Käsikirjoitus 15.12.2010).

- Okko, Paavo 1986. Yrittäjyys kansantaloustieteessä: teorioita ja paradigmaattisia sidonnaisuuksia. Julkaisussa Jouko Lehtovuori, Vesa Mäkinen & Erkki Laitinen (toim.) *Talous, yrittäjyys, laskentatoimi: Pertti Kettunen 50 vuotta*, s. 195-211. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Keski-Suomen taloudellinen tutkimuskeskus.
- Paasio, Kaisu, Piia Nurmi & Jarna Heinonen 2004. Yrittäjyys yliopistojen tehtävänä? Helsinki: Opetusministeriö, Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2005:10.
- Pajarinen, Mika Petri Rouvinen & Pekka Ylä-Anttila 2010. *Missä arvo syntyy? Suomi globaalissa kilpailussa*. Helsinki: Taloustieto Oy (ETLA B 247).
- Paunio, Jouko 2002. Suomalaisen kansantaloustieteen kansainvälistyminen. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 98(4), 349-362.
- Pelkonen, Antti 2008. The Finnish Competition State and Entrepreneurial Policies in the Helsinki Region. Research Reports No. 254, Department of Sociology, University of Helsinki.
- Perez, Carlota 2007. Great surges of development and alternative forms of globalization. Talinn: Talinn University of Technology, Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics no. 15.
- Pietilä, Hilka 1981. Kehityspolitiikka selkiytyy. Teoksessa Anssi Paasi (toim.) *Maantiede 1980-luvulla. Eräitä perspektiivejä*, s. 139-154. Joensuu: Joensuun korkeakoulu, Historian, maantieteen ja muiden aluetieteiden osaston julkaisuja nro 26.
- Politis, Diamanto 2005. The process of entrepreneurial learning: a conceptual framework. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 29(4), 399-424.
- Porter, Michael E. 1991. *Kansakuntien kilpailuetu*. Suomentanut Maarit Tillman. Keuruu: Otava.
- Rae, David, & Mary Carswell 2000. Using a life-story approach in researching entrepreneurial learning: The development of a conceptual model and its implications in the design of learning experiences. *Education and Training*, 42(4/5), 220-227.
- Ranta, Raimo 1980. Ulkomaan- ja kotimaankauppa. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen & Sven-Erik Åström (toim.) *Suomen taloushistoria 1*, s. 266-293. Helsinki: Tammi.
- Rasila, Viljo 1982. Ensimmäinen teollistumiskausi. Teoksessa Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala & Viljo Rasila (toim.). *Suomen taloushistoria 2*, s. 11-26. Helsinki: Tammi.
- Ronstad, Robert 1984. *Entrepreneurship: text, cases and notes*. Dover, M.A.: Lord.
- Saarivirta, Toni 2008. Itseuudistumisen kapasiteetti ja välittäjäorganisaatiot. Tarkastelussa Oulu Wellness Instituuttisäätiö. Tampere: Tampereen yliopisto, Alueellisen kehittämisen tutkimusyksikkö, SENTE työraportteja 21.
- Salerno, Joseph T. 2007. Carl Menger: The Founder of the Austrian School. [www-dokumentti] <<http://www.mises.org/content/mengerbio.asp>> (Luettu 5.7. 2007).

- Sarasvathy, Saras D. 2008. *Effectuation – Elements of Entrepreneurial Expertise*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Sarasvathy, Saras D., Nicholas Dew, S. Ramakrishna Velamuri & Sankaran Venkataraman 2003. Three Views of Entrepreneurial Opportunity. Teoksessa Zoltan J. Acs & David B. Audretsch (toim.) *Handbook of Entrepreneurship Research*, s. 141-160. London: Kluwer.
- Schjoedt, Leon & Kelly G. Shaver 2004. Does the potential for increased work and life satisfaction affect the decision to pursue an entrepreneurial career? An examination of the PSED data. First Annual Clemson/Kauffman Symposium on the PSED. Clemson, SC.
- Schumpeter, Joseph A. 1934. *The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle* (trans. R. Opie). Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Schumpeter, Joseph A. 1942. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper and Row.
- Shane, Scott A. 1997. Who is Publishing the Entrepreneurship Research? *Journal of Management*, 23(1), 83-95.
- Shane, Scott 2003. *A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus*. Cheltenham, UK: Edgar Elgar.
- Shane, Scott 2008. *The Illusions of Entrepreneurship. The Costly Myths Entrepreneurs, Investors and Policy Makers Live By*. New Haven & London: Yale University Press.
- Shane, Scott 2009. Why encouraging more people to become entrepreneurs is bad public policy. *Small Business Economics*, 33(2), 141-149.
- Shane, Scott & Sankaran Venkataraman 2000. The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217-226.
- Shapero, Albert & Lisa Sokol 1982. The Social Dimensions of Entrepreneurship. Teoksessa Calvin A. Kent, Donald L. Sexton & Karl H. Vesper (toim.) *The Encyclopedia of Entrepreneurship*, s. 72-90. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Stähle, Pirjo., Anssi Smedlund & Lasse Köppä 2004. Välittäjäorganisaatioiden rakenteelliset ja dynaamiset haasteet: osaselvitys innovatiivisesta johtamisesta monen toimijan verkostossa. [www-dokumentti] <[http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/82C22418EEFA2836C2256F26003D29AA/\\$file/jaettu_johtajuus_final.pdf](http://ktm.elinar.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/All/82C22418EEFA2836C2256F26003D29AA/$file/jaettu_johtajuus_final.pdf)> (Luettu 15.12.2010).
- Storey, David 1982. *Entrepreneurship and new firm*. London: Croom Helm.
- Storey, David 1994. *Understanding the Small Business Sector*. London: Routledge.
- Sullivan, Robert 2000. Entrepreneurial learning and mentoring. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 6(3), 160-175.
- Suomen Kuvalehti 2006. Ruotsi tarkistaa linjaa. *Suomen Kuvalehti*, 90(38), 7.
- Taqiuri, Renato & John Davis 1982. Bivalent Attributes of the Family Firm. Reprinted in 1996 in *Family Business Review* 9(2), 199-208.
- Tervo, Hannu 1981. Kehitysaluerahasto Oy:n toiminta ja toiminnan vaikutukset. Kuopio: Kehitysaluerahasto Oy.

- Tervo, Hannu 1985. Aluepolitiikan vaikutukset teollisuuden kasvuun ja kehitykseen. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Keski-Suomen taloudellinen tutkimuskeskus, Julkaisuja 65.
- Tervo, Hannu 2003. Onko maillamme malttia vaurastua? *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 99(1), 80-85.
- Tickner, J. Ann 1980. Rousseaus concept of self-reliance compared with that of some contemporary theorists. Teoksessa Johan Galtung, Peter O'Brien & Roy Preiswerk (toim.) *Self-reliance – a strategy for development*, s. 58-79. London: Published for the Institute for Development Studies, Geneva by Bogle-L'Ouverture Publications Ltd.
- Vartiainen, Perttu 1998. Suomalaisen aluepolitiikan kehitysvaiheita. Helsinki: Sisäasiainministeriö, aluekehitysosaston julkaisu 6.
- Virrankoski, Pentti 1975. *Suomen taloushistoria – kaskikaudesta atomiaikaan*. Helsinki: Otava.
- Wialenius, Gustav Friederich 1759. *Joitakin ajatuksia tehtaitten hyödystä ja tarpeellisuudesta maalle*. Alkuperäisen professori Pietari Kalmin johdolla tehdyn v. 1759 julkaistun ruotsinkielisen akateemisen tutkielman kopio ja suomennos, suomentaja Tuulikki Tenho. Helsinki: Markkinointi-Instituutti, 1973.
- Ylä-Anttila, Pekka 2010. Teollisuus uuden edessä. *Chydenius*, 2010(3), 23-25.
- Åström, Sven-Erik 1980. Sahateknologia ja -ekologia. Teoksessa Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen & Sven-Erik Åström (toim.) *Suomen taloushistoria 1*, s. 252-254. Helsinki: Tammi.